

TÜRKİYE'DE SULTAN GALİYEV ALGISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat ÇAY**

Öz

Genelde Sovyetler, özelde ise Türkistan Tarihi'nde yer almış, dünya tarihi açısından son bir asrın en önemli kişilerinden birisi Mirseyid Sultan Galiyev'dir. Ancak gerek Sovyet deneyimi aşamasında gerek genel dünya tarihi bakımından en az bilinen ve en çok çarpıtılan bir şahsiyet olan Sultan Galiyev'in, Türkiye'de de adeta kendi talihinin bir tezahürü olarak tam anlamıyla anlaşılmadığı görülmektedir. Şahsı, bazı fikir çevreleri tarafından ideolojik sapmalarla farklı karakterlere büründürülmüş, olduğu gibi değil de görülmek istendiği gibi kabul edilmiştir. Sadece devrimci yanı ön planda tutulduğu zamanlarda sol tarafından tanınmış, tartışılmış, kabul veya reddedilmiş; milliyetçi tarafta ise Türkçülük-Turancılık perspektifinden değerlendirilerek dar bir çerçevede ele alınmıştır. Böylece Sultan Galiyev olayı, Türkiye'de uzun yıllar bir meçhul haline gelmiştir/getirilmiştir. Onu, ilk dile getirenlerden birisi olan Attila İlhan'ın betimlemesiyle adeta Hayalet Adam olarak kalmak, onun sağken de kurtulamadığı talihsizliklerin ölümü sonrasına yansımaları olarak kabul edilebilir. Türkiye'de Sol, Sultan Galiyev'in Türkçü-Turancı hatta bir yönüyle de İslamcı fikirlerinden çekinmiş; Sağ ise onun taşıdığı devrimci kişilik nedeniyle şahsına ve fikirlerine oldukça mesafeli durmuştur.

Türkiye'de Sultan Galiyev adı ilk kez 1966 yılında sol yayınlarda geçmiştir. Takip eden yıllarda yine sol yayınlar çoğunlukta olmak üzere Sultan Galiyev adına sıklıkla rastlanılacaktır. Burada en çok üzerinde durulması gereken husus, Sultan Galiyev olayını büyük oranda sol akımın sahiplenmesidir. Bu sahiplenme, çoğunlukla onun Türkçü-Turancı-İslamcı karakterine temkinli yaklaşma şeklinde olmuştur. Son zamanlarda ise Türkiye'de bazı sağ milliyetçi köşe yazarlarının bir cümle içinde dahi olsa sıklıkla Sultan Galiyev adına atfı yapması, bu konuda az da olsa yol kat edildiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Günümüz dünyasında Sultan Galiyev, fikirleri ve mücadelesiyle hiçbir ideolojik kalıba sokulmadan özgün bir şekilde etüt edildiğinde, özellikle Türk Dünyası için çok önemli kazanımlar sağlayabilir.

* Bu makale, 15-17 Kasım 2019 tarihinde Ankara'da düzenlenen II. Uluslararası Türk-Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi'nde (UTRAK 2019) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü.

Bu çalışmada daha önce Sultan Galiyev ile ilgili yazılan eserler perspektifinde bir biyografi ortaya konmayarak tekrarlardan kaçınılmış ve günümüz Türkiye'sinde Sultan Galiyev algısı üzerinde durularak, gelecekte Sultan Galiyev'in kuramının Türk Dünyası'na ışık tutabilecek bir nitelikte olup olmadığı sorgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sultan Galiyev, Türkçülük, Turancılık, Milli Komünizm, Bolşeviklik.

An Evaluation Of The Perception Of Sultan Galiev In Turkey

Abstract

One of the most important figures of world history is Mirsaid Sultan Galiev, who was generally involved in Soviet History, especially Turkistan History. However, Sultan Galiev, one of the least known and the most falsified figures in world history and the Soviet experience phase, is not comprehensively understood in Turkey, just as the manifestation of his fate. His figure was turned into different characters with ideological deviations by various ideological quarters and arbitrarily considered, rather than as he was. When only his revolutionist side was emphasized, he was recognized, discussed, accepted or rejected by leftist groups. On the nationalist side, he was approached within narrow framework by evaluating him from the Turkism-Turanism perspective. Thus, Sultan Galiev's case has turned into an unidentified one in Turkey for many years. As Atilla İlhan first describe him, he remained a Ghost Man, the postmortem reflection of his fate from which he could not escape while he was alive. The left-wing in Turkey abstained from his ideas that were in line with the Turkism-Turanism perspective, even Islamist in certain aspects, while the right-wing remained distant to his figure and ideas due to his revolutionist character.

In Turkey, the name, Sultan Galiev, was first mentioned in leftist publications in 1966, which continued to reoccur thereafter. Here, the most important point to emphasize is that Sultan Galiev's was majorly embraced by the left current. This embrace was mostly conducted with cautionary approaches to the Turkism-Turanism-Islamist character of his ideological world. Recently, the fact the referral of certain right-wing nationalist columnists in Turkey to him, even in one sentence, can be regarded as progress, even if a small one. Today, when Sultan Galiev is authentically studied with his ideas and struggle and without ideologically stereotyping him, significant gains can be obtained, especially for the Turkish world.

In this study, repetition was avoided by not presenting biographies as the previously written papers about Sultan Galiev. Instead, the perception of Sultan Galiev in today's Turkey was emphasized and whether his doctrine has a quality to shed light on the Turkish world in the future was questioned.

Keywords: Sultan Galiev, Turkism, Turanism, National Communism, Bolshevism.

Giriş

Bolşevik devrimci kadrolarında yer alan ve kısa zaman içerisinde yıldızı parlayarak Müslüman unsurların lideri konumuna yükselen şahsiyet; ölümden sonra da uzun yıllar büyük tartışmalara sebep olmuş olan, üzerinde değişik komplo teorileri üretilen, her kesimden insanın kendisine göre yorumladığı, çoğu insanın adını anma konusunda günümüzde dahi birtakım endişeler taşıdığı Mirseyid Sultan Galiyev'dir. Sultan Galiyev algısı üzerinde

bir çözümlenmeye gidilmeden önce ilk olarak onun dünyaya geldiği ortam ile şartların ne olduğu, hayatını geçirdiği coğrafyanın tarihsel birikimini ve bunların yansımalarının rasyonel bir tutumla değerlendirmek gerekmektedir. Elde edilecek sonucun Sultan Galiyev'in kişiliğinde ne şekil ve şiddette etki bıraktığı tahlil edilirse Sultan Galiyev'i anlamak kolaylaşmış olacaktır.

Rusya gibi geniş bir coğrafyaya sahip bir ülkede doğal olarak siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler oldukça değişkenlik göstermiştir. Söz konusu coğrafyada hâkim olan rejim/rejimlerin ve mevcut sosyo-kültürel özelliklerin Türkiye'den oldukça farklı oldukları gerçeği; Sultan Galiyev'i olduğu gibi algılamada bir engel teşkil etmemesi gerekirken; bu unsurların Galiyev'in doğru bir şekilde anlaşılması konusunda kimi zaman birtakım engellere sebep olduğu görülmektedir. Sultan Galiyev'in ve Galiyevizm'in¹ anlaşılabilmesi için dönemin şartlarının ve bu şartların kişiler üzerindeki etkilerinin duygusalıktan uzak bir şekilde etüt edilmesi gerekmektedir. Galiyev hakkında adeta klişeleşmiş bir tanımlama olan; "Sağcılar için solcu, solcular için sağcı" sözü, Galiyev odaklı algı sorununun varlığına en somut örnektir. Bazı analizlerde ise Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk karşılaştırılmış, benzetilmiş veya farklılaştırılmıştır. Ancak farklı coğrafyalarda, farklı rejimler altında ve bunlara bağlı

¹ Galiyevizm veyahut Galiyevcilik, Galiyev'in öğretisini savunmak ve takip etmek olarak açıklansa da döneminde Sovyetler'de kendisini takip edenlerle Sovyet Sosyalizmi'nde milliyetçi sapmalara verilen isim olmuştur. Günümüzde dahi Galiyevciliğin tam anlamıyla bir tarifi yapıldığını söylemek zordur. Galiyevcilik, zaman içerisinde değişik biçimlerde tarif edilmiştir. Türkiye'de Galiyev üzerine ilk söz edenlerden Aclan Sayılğan, *Ansiklopedik Marksist Sözlük*'te Galiyevciliği, şu şekilde tarif etmiştir: "Sultan Galiyev'in en orijinal yönü Batı endüstrisine karşı meydana gelmiş Marksist teoriden başlayarak onu değişikliğe uğratması, daha başka bir ifade ile Asyalaştırması ve Asya'nın ihtiyaçlarına bilhassa tarımla uğraşan toplumlara göre düzenleyerek uygulamaya kalkmasıdır. Sultan Galiyev'in öğretisine Turancı ya da Milliyetçi Komünizm de diyebiliriz. Sultan Galiyev, sömürgeci ülkelere karşı koloni ihtilallerinin ilk teorisyenidir. 1917 İhtilali'ni ve sosyalizmi bütün Asya topluluklarına yayarak Müslüman halkların önderliğinde bir işçi devleti ile Turan'ı kurmak için çalıştı. Asya'da başlamış olan bir sosyalist ihtilal aynı zamanda bir kurtuluş savaşı olacaktır ve muhtemel bir zafer Asya'daki Rus üstünlüğüne kuvvetli bir darbe indirecekti." (Aclan Sayılğan, *Ansiklopedik Marksist Sözlük*, Otağ Yay., İstanbul 1976).

A. Bennigsen ile C.L. Quelquejey'in çalışmalarına göre ise Galiyevciliğin tanımı şöyledir: "...Milliyetçi bir idareyle komünizme yönelen Müslüman devrimcilerin 1923 ile 1928 yılları arasında devrimin yönelişinden düş kırıklığına uğrayarak artık "Sultan Galiyevcilik" diye anılan ve 1936'ya kadar hatta daha sonraki tarihlere dek Moskova'nın merkezîyetçiliğine karşı çıkan tüm Müslüman direnişlerinin doktrin silahı olacak olan bir ideolojinin çevresinde birleşmeleridir. Sultan Galiyevcilik, Rus Komünist Partisi'nin ve Komintern'in siyasetlerine yöneltmiş en ateşli, en tutkulu, en tehlikeli ilk eleştirilerinden birini oluşturmaktadır. Komünizmden ve hatta fikir babasının başlangıçta düşünmelerinden de sürekli uzaklaşarak ve düzenli bir biçimde devrimcilik öncesi milliyetçiliğe yaklaşarak yıllarca yaşatıldığı ve aralıksız bir biçimde geliştirdiği SSCB'nin tüm Müslüman Cumhuriyetleri'ndeki etkisi çok büyüktür." (A. Bennigsen - C.L. Quelquejey, *Sultan Galiyev-Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası*, Çev. Erden Akbulut - T. Ahmet Şensilay, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1995).

Galiyevciliğin bir diğer tanımı ise, Galiyev'in 1923'te hazırladığı ve "Türk Halklarının Sosyal-Siyasal, İktisadi ve Kültürel Gelişmelerinin Temelleri Üzerine Görüşler" adlı programa bağlananlar ve bu programın takipçilerine verilen ad olarak ortaya çıkar. Bu makaleden çıkan gerek özet sonucu gerekse diğer tarifler göz önüne alındığında, Oğuz Şaban Duman'ın Galiyevciliği getirmiş olduğu tarif daha net durmaktadır. Buna göre Galiyevcilik;

1- Batıda doğan gelişen Marksizm'in Avrupa'dan alınarak Asya şartlarına uyarlanmasına ve Asyalaştırılmasına verilen isim olarak karşımıza çıkan belli bir düşünceye ve kuramlar disiplinine dayanan öğretiyi ve felsefenin anlatım biçimidir.

2- Sovyetler'de sosyalist emperyalizme karşı milliyetçi tepki ile eş anlamlı olarak Sovyet uygulamasına karşı çıkan her türlü muhalefete verilen addır. (Oğuz Şaban Duman, *Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1999).

olarak büyük ölçüde sosyal farklılıklara sahip toplumların bireyleri durumunda olan her iki liderin karşılaştırılması konusuna, temkinli yaklaşma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Çarlık Rusyası ile Osmanlı saltanatının gerek yönettiği toplumlar gerekse de bu idarelerin rejimleri ve dinamiklerini karşılaştırma eğilimi, aynı zamanda içinden çıkılması güç bir paradoksa da sebep olabilir.

Sultan Galiyev'in Çarlık rejimine karşı tutumu, onu siyaseten Bolşevikliğe götüren şartlar, Türk Dünyası'na bakışı, sömürgecilik kavramını ele alışı, yazdıkları ve mücadelesini verdiği fikirleri, ortaya koymuş olduğu kuramı, yaşadığı Türkistan coğrafyasının merkeze alınarak düşünülmesiyle anlaşılacak. Bu bakımdan Sultan Galiyev'i herhangi bir ideolojiye sabitlemek ve bu açıdan ele almaya çalışmak onun, algılanması güç veya anlaşılmamış bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmasına sebep olmuştur.

Sultan Galiyev'in fikir dünyasına bakıldığında, gerek hayatında gerek ortaya koymuş olduğu kuramında üç akımın etkili olduğu bilinmektedir. Bu üç akım, aslında Türkistan'ın hayatta kalma mücadelesinde zaman ve mekâna bağlı olarak farklı şekillerde teberrüz etmiştir. Sosyalizm, Milliyetçilik ve İslamcılık fikirlerinin çeşitli frekanslarda seyretmesi, doğrudan siyasal şartlara bağlı olmuştur. Galiyev ve Kuramı özelinde asıl önemli olan, hangi akımın daha etkili olmuş olduğu sorusu değil, bunların bir bütün halinde bizi Sultan Galiyev algısı üzerinde hangi sonuca ulaştırdığıdır. Sultan Galiyev'i sadece tek bir düşünce kalıbıyla değerlendirmek çok doğru olmayacaktır. Bu gerçeklik, onun kozmopolit bir kişilik olarak kabul edilmesini de gerektirmemektedir. Zira bu konuda, Sultan Galiyev'in gerek teorisyen gerek aksiyon adamı olarak ne öncüllerine ne de ardıllarına benzememiş olduğu fikri önem kazanmaktadır. Sultan Galiyev'in sıra dışı olarak değerlendirilen kişiliği, onun doğal olarak farklı kesimler tarafından öngörülen kalıplarda değerlendirilmesine ve yahut algılanmasına neden olmuştur.

Sultan Galiyev'in Marksizm okumalarını, Bolşevikliğe yönelmiş olmasını, dine bakışını, sömürgecilik karşısında tutumunu, milletine bağlılığı ekseninde geliştirmiş olduğu milliyetçilik ve Turan Devleti ideali ve bu hayat tarzı perspektifinde sürdürmüş olduğu mücadelesini, hem zaman hem de mekân ve şartlar göz ardı edilmeden ele almak gerekmektedir. Bununla birlikte Sultan Galiyev'in ortaya koymuş olduğu kuramın, günümüz dünyasında geçerliliğinin sorgulanması eylemi de dikkate alınmalıdır.

Galiyev'in Fikir Dünyası Üzerine Bazı Notlar

Galiyev'in düşünce dünyasının dayanaklarından biri Usul-ı Cedid adıyla bilinen reformist ve aydınlanmacı Cedid Hareketi; ikincisi Cedidçilikten yola çıkılarak gelişim göstermiş olan Türkçülük ve Turancılık fikri; üçüncüsü ise Marksizm'dir. Sultan Galiyev, materyalizme de farklı bir bakış açısı getirmiştir. Klasik anlamda materyalizmden de sıyrılan Sultan Galiyev, kuramını bu ayırım perspektifinde geliştirmiş ve bu noktada Diyalektik Materyalizm merkezine bağlı olan Bolşeviklerden de ayrılmıştır.

Sultan Galiyev, fikirlerini tarif ederken diyalektik materyalizmden farklı olarak; "*Enerjetik Materyalizm*"² adını verdiği yeni bir kavramdan söz etmiş-

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Özgür Erdem, *Sultan Galiyev: Bütün Eserleri*, İleri Yay., İstanbul 2006.

tır. Bu konuyla ilgili ifadeleri kısaca şöyledir: “Bizim, tarihsel materyalizm taraftarlarına bağlılığımız, onların beyan ettikleri, keza diyalektik materyalizmin Rus ve Avrupa tekelcileri tarafından takdim edilen her türlü fikri ve nesneyi kutsal bir şeymiş gibi tartışmasız olarak kabul etmemizi de kesinlikle gerektirmez.”³ Bu sözler, Kakinç’ın da vurguladığı gibi onun son derece analitik düşündüğünün ve hiçbir şeyi sorgulamaktan kaçınmadığının önemli göstergelerindedir. Zira dogmatizme karşı çıkan pozitivist anlayış bile materyalizmi adeta bir dogma haline getirmiştir. Sultan Galiyev, materyalizmden söz ettiği zamanlarda daima sosyal gelişmelerin dinamiklerine atıf yapmıştır. Şartlara bağlı olarak kabullendiği çok açık şekilde belli olan ateizmini bile klasik materyalistlerin tercih ettiği şekilde propaganda aracı olarak kullanmamıştır. Bu yöndeki düşüncelerini lâik ve inanç ayrılıkçılığından uzak bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

Türkistan merkezli bir değerlendirilmeye gidildiğinde; aynı coğrafyayı büyük ölçüde paylaşan Ruslar ile Türklerin, tarihin doğal bir sonucu olarak sık sık temas geçtikleri görülmektedir. Robert F. Baumann’ın, Rusların güneylerindeki Türk kavimleriyle karşı karşıya gelmelerinin niteliğini ve sonuçlarını gösteren çalışmasında belirttiği üzere; 1552 yılından itibaren her iki etnik grup için temas süreci, sadece savaş ve diplomasiyi değil, aynı zamanda Rusların sömürgeleştirme, kısmi asimilasyon ve sayısız kültürel etkileşim şekillerini de beraberinde getirmiştir.⁴ Sultan Galiyev’in doğup büyüdüğü ortamın tarihi süreç içerisinde taşıdığı şartların analiz edilmesi, onun kişiliğinin ve fikir hayatının oluşmasında etkili olan unsurları kavramak adına son derece önemli bir eylemdir. Galiyev ile ilgili yapılan tenkitlerde ve araştırmalarda dikkat çektiği üzere, onun Marksizm’e, Bolşevizm’e, milliyetçiliğe veya ateizme yönelmesinde yaşadığı bu çevrenin taşıdığı sosyo-kültürel ve ekonomik bakiyenin birinci derecede etkisi olmuştur. Sultan Galiyev’in memleketi olan Kazan, Türkistan ve Türkler için ne kadar büyük önem taşıyorsa, aynı şekilde Ruslar için Rus sömürgeciliklerinin önünde duran büyük bir engel olarak kabul edilmiştir. Rus yayılmacılığının başladığı zaman dilimi kabul edilen IV. İvan döneminde, Rus sömürgecilik hareketi Ortodoks Hristiyanlıkla sembolleşmiş durumdaydı ve Rusların önünde en büyük engel, İslam’ı temsil eden Kazan Hanlığı idi. Bu sebeple Kazan’ın düşürülmesi, Ruslara büyük bir zafer kazandırmıştır.⁵

Sultan Galiyev’in ilk öğretmeni babasıdır ve onun kişiliğinin oluşumu ve gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Babasının mesleği dolayısıyla Rus İmparatorluğu sınırları içinde farklı yerlerde hayatını sürdürmek zorunda kalan Sultan Galiyev’in fikri gelişimi üzerinde değişken çevre şartları da oldukça etkili olmuştur. Yıllara yayılan uzun bir süreçte, Çarlık rejiminin uygulamış olduğu politikalar neticesinde büyük zarar görmüş olan Türk Dünyası’nın vahim durumu, Galiyev’i henüz çocuk denilecek yaşlarda oldukça derinden

³ Halit Kakinç, *Sultangaliyev ve Millî Komünizm*, Bulut Yay., İstanbul 2003, s. 151.

⁴ Robert Baumann, “Rusya’nın Türk Bölgelerinde Yayılması”, (Çevrimiçi), <https://www.altayli.net/rusyanin-turk-bolgelerinde-yayilmasi.html>, 21 Ocak 2019.

⁵ Baumann, a.y.

etkilemiştir. Galiyev'in özellikle çevresinde gördüğü yoksulluğun acı sonuçları karşısındaki hissiyatı, onun fikir hayatını şekillendiren en önemli unsurdur. Bu sebeptendir ki onun genç yaşlarda devrimci fikirlere yönelmesinde, Türkistan coğrafyasında şahit olduğu bu açlık ve sefalet görüntülerinin başat rol oynadığı söylenebilir. Galiyev'e göre; insanların mutsuzluğunun, yoksulluğun, açlık⁶ ve sefaletin, köleliğin, kötülüklerin altında yatan temel sebep, insanların sadece kendileri için yaşamalarıdır. Fikir dünyasını şekillendirme sürecinin başlarında Galiyev, sorduğu sorulara mantıklı cevaplar ve çözüm yolları aramıştır. *"İnsanlar sadece kendileri için değil, diğer insanlar için yaşamayı öğrendikleri zaman insanlığa barış ve huzur gelecek, yoksulluk ve sefalet de son bulacaktır"* sonucuna ulaşan Galiyev, yazılarının ve şiirlerinin çoğunda bu konuya sıklıkla değinmiştir. 5 Ocak 1914 tarihli Musulmanskaya Gazeta'da *"Ben İnsanım (Darbe)"* başlıklı bir yazısında; eski İran tanrıları olan Hürmüz ve Ehrimen'e atıfta bulunarak devrimci karakterinin oluşumunda son derece etkili olan ana sebebi de ortaya koymuştur.⁷

Sadece Sultan Galiyev'de değil, diğer Türk aydınlarının fikir hayatlarının şekillenmesinde devrim ve sosyalizm kavramlarının etkilerini doğru anlamak gerekmektedir. Bu kavramların bir dönem dahi olsa milliyetçilikle de eklemlemeye çalışıldığı bilinmektedir. Böyle bir durumda, 19. Yüzyıl Türkçülüğü'nün sosyalist teoriden beslenmiş olduğu gibi bir kanıya ulaşılmaktadır. Zira Hüseyin Cahit Yalçın da anılarında bu durumu doğrular mahiyette, o dönemin kültürel iklimini *"O zaman hepimiz sosyalisttik"* ifadeleriyle resmetmiştir.⁸ Burada Rusya Türkleri ile İstanbul ilişkisini de belirtmek faydalı olacaktır. Rusya Türkleri arasında yayılma gösteren aydınlanmacı fikirlerin dar bir çerçevede kalmadığı, Halifelüğün sembolü durumunda olan İstanbul ile de sürekli bağlantılı olduğu bilinmektedir. Hanifi Altaş, *"Sosyalizmden Etkilenen Türkçüler"* başlıklı bir yazısında, Kırmımlı bir Türk düşünürü olan Bekir Sıtkı Çobanzade'nin 1918 yılında Budapeşte'de yayımlanan *"Turan"* dergisinde bastırıldığı *"Rusya Tatarlarının Kültürel Faaliyetleri"* başlıklı yazısına atıfta bulunmuştur. Bu makaleye göre; Rusya ile yaşanan savaş dönemleri hariç, İstanbul ile özellikle Karadeniz ve Hazar denizinin kuzeyindeki Türkler arasında çok sıkı bir etkileşim, karşılıklı gidış gelişler söz konusudur. Hacca gitmek için deniz yolunu tercih eden Rus tebaası Türklerin ilk durağı İstanbul olmuştur. Kazan medreselerinde ders veren müderrisler İstanbul medreselerinden yetişmektedir; Kırım ve Kazan'da İstanbul'da basılan eserler okunmakta, hatta İstanbul modası takip

⁶ Açlıkla ilgili olarak dönem itibarıyla insanlık dışı manzaralara rastlandığı tarihi bir hakikattir. Öyle ki; insanların yamyamlık örnekleri sergileyerek bazı bölgelerde yakınlarını bile yedikleri bir dönem yaşanmıştır. Sultan Galiyev bu tür dramalara tanık olmuştur. Moskova ve Petersburg gibi Rus kentleri ile özellikle Türk asıllı nüfusun yaşadığı bölgeler arasında büyük bir uçurum meydana gelmiş olması da Galiyev'in zihninde daima soru işaretlerine sebep olmuştur. (Sercan Meriç, (Çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/halit-kakinc-unutturulmaya-calisan-komunist-mirseyid-sultangaliyevi-yazdi/>, 26 Ocak 2019).

⁷ Erdem, a.g.e., s. 69-70.

⁸ Sadık Usta, "Kim Bu Türkçülerle Sosyalistleri Birleştiren İsmail Gaspıralı?", *OdaTv*, 22 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://odatv.com/kim-bu-turkculerle-sosyalistleri-birlestiren-ismail-gaspirali-2205161200.html>, 30.04.2019.

edilmektedir. Kazanlı bir Türk olan Sultan Galiyev'in yetiştiği iklim de böyle bir iklimdir.⁹ İlber Ortaylı da İstanbul'da okumuş olan Kazanlı aydınların sayısının hiç de azımsanamayacak düzeyde olduğunu belirtirken bunların kültürel faaliyetlerinin oldukça yoğun olduğu gerçeğini ifade etmiştir.¹⁰

Rusya Türkleri arasında aydınlanmacı hareketin en kuvvetli tarafı Cedid Okulları'dır. İlminskiy¹¹ stratejisine karşılık olarak gösterebileceğimiz Cedid Okulları'nın rasyonel gelişimi, İsmail Gaspralı sayesinde olmuştur. Çünkü İsmail Bey, sahip olduğu Pantürkist fikirleri perspektifinde 1880'li yıllarda İslamî Eğitim Reformu ile yalnız Kırım Tatarları ile değil, tüm Rusya Müslümanları ile ilgilenmiştir. İsmail Bey, "*Dilde, Fikirde, İşte Birlik*" sloganıyla, tüm hayatını Cedid Okulları'nın açılmasına adanmıştır. Cedidçilerin Ruslar yanında bir de Kadimciler ile mücadele etmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu durum, onların Batı yanlısı Rus aydınları ve Rus sosyalistlerine yakınlaşmalarına sebep olmuştur.¹² Böylelikle daha önce belirttiğimiz şekilde aydınlar arasında Cedidçilik ile Sosyalizm arasında bir sentez oluşturma çabaları başlamıştır. Bu çaba sonucunda çok sayıda Cedidçi'nin Bolşevik Partisi'ne üye olduğu bilinmektedir. Bu sentez fikri, süreç içerisinde doğal olarak Tatar milliyetçiliğini de etkilemiştir. Aslında İsmail Gaspralı'nın "*Dilde, Fikirde, İşte Birlik*" ideali, bir yönüyle Sultan Galiyev'in kültürel Türkçülüğünün omurgasını oluşturmaktadır.¹³ Cedidçiler, Bolşevik Partisi'ne kaydılduktan kısa bir süre sonra kendi ideolojileri ekseninde teşkilatlanmışlar ve lider sorununu Sultan Galiyev ile çözümlenmişlerdir.

Frantz Fanon¹⁴ ve Che Guevara¹⁵ gibi isimler anıldığında, Üçüncü Dünya Devrimcilerinin babası olarak vasıflandırılan Sultan Galiyev, tek tarafı

⁹ Hanifi Altaş, "Sosyalizmden Etkilenen Türkçüler", (Çevrimiçi), <https://www.aydinlik.com.tr/sosyalizmden-etkilenen-turkculer-ozgurluk-meydani-mart-2018-1>, 26 Ocak 2019.

¹⁰ İlber Ortaylı, "Kazan Günlüğü: Bir Ayağı Doğuda Bir Ayağı Batıda", (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kazan-gunlugu-bir-ayagi-doguda-bir-ayagi-batida-40610749>, 26 Ocak 2019.

¹¹ Nikolay İvanoviç İlminskiy, Rus Ortodoks bir misyoner olarak faaliyet göstermiştir. Öğrenimini Kazan Ruhani Akademisi'nde tamamlayarak aynı yerde öğretmenlik yapmıştır. 1861'de Kazan Üniversitesi Türk-Tatar Kürsüsü'nde profesör olan İlminskiy, Tatarca ve Arapça'ya da hâkimdir. Türk lehçeleri ve ilahiyatı üzerinde özellikle yoğunlaşmıştır. (Faaliyetleri için bkz: Mehmet Aça, "Misyoner Şarkiyatçı İlminskiy'in Çarlık Rusyası'nın Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma Politikalarındaki Yeri", *Yeni Türkiye*, Sayı: 55, Yıl: 9, Kasım-Aralık 2013, ss. 1464-1477, (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu/9993606/Misyoner->, 23 Ocak 2019.

¹² Kakinç, a.g.e., s. 100.

¹³ Yeniçağ, 3 Ağustos 2014, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkcu-ve-turanci-bir-aydin-100909h.htm>, 30.04.2019.

¹⁴ "Batı'da "Ey siyah derililer... Yüzlerinizdeki beyaz maskeleri çıkartın" diyen bir Frantz Fanon... Doğu'da da Sultangaliyev... Eğitim ve kültür seviyesi diplerde olan toplumlardaki cahilane özentinin, kapitalizm ile birleşince uyuşturucu etkisi yaptığını yıllar önce söylemişlerdir." (Sercan Meriç, (Çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/halit-kakinc-unutturulmaya-calisilan-komunist-mirseyid-sultangaliyevi-yazdi/>, 26 Ocak 2019).

¹⁵ Halit Kakinç'in ifadesiyle; "Sultangaliyev, ne ölümünden önce ne de ölümünden sonra Che Guevara kadar şanslı olamamıştır. Ne gençliğinde motosikletlerle içine Türkiye'yi de alan dünya turlarına çıkabilmiş ne de ölümünden yıllar sonra popstar olarak gençlerin göğüslerini süsleyebilmiştir.", (Çevrimiçi), <https://www.ntv.com.tr/sanat/halit-kakinc-son-kitabisultangaliyev-ve-kizil-turani-anlattı>, 26 Ocak 2019.

bir bakışla sadece devrimci özelliği önde tutularak Sosyalist ve Marksist düşüncece önemli bir yer elde etmiştir. Onun klasik Marksizm ve sosyalizmden oldukça farklı şekilde bir kavramı ortaya atmış olması, Marksist çevrede kendisine yöneltilen eleştirilere mesnet teşkil etmiştir. İlerleyen yıllarda bakış açısını genişleterek “*Sömürgeler Enternasyonalı*” olarak ifade bulan ideolojisi, Marksizm’i Doğu toplumlarının şartlarına uyarlamayı amaçlayan bir girişim olmuştur. Hasan Basri Gürses, bu yönüyle Galiyev’in “*Üçüncü Dünya Devrimcilerin babası sayılmasının*” yanlış olmayacağını belirtmektedir.¹⁶

Sultan Galiyev’in benimsemiş olduğu devrim ideali ise diğer devrimcilerin benimsedikleri ve takip ettikleri şekilden farklılık arz etmiştir. Galiyev’in düşünceleri, Batılı ve Rus Marksist hareketlerin nihai hedef olan Dünya Devrimi’ni gerçekleştirme konusunda stratejik yöntemler bakımından ayrı bir yer işgal etmiştir. Galiyev’in açıktan kullanmadığı veya tercih etmediği ancak batılı araştırmacıların “*Müslüman Ulusal Komünizmi*” olarak isimlendirdiği düşünceleri, son derece özgündür ve bir “*Türk-İslam-Sosyalizm*” sentezi izlenimini vermektedir.¹⁷ Galiyev, her şeyden önce dünya olaylarına bir Doğulu gözüyle bakarak diğer Marksist kuramcılarının savunmuş olduğu sınıf çelişkileri ve sınıflar arasındaki mücadele kavramlarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Galiyev’in fikir dünyasında merkeze aldığı ana tema ve problem, sömürenler ve sömürülenlerdir. Bu bağlamda Doğu’nun halkları her kesimiyle proleter halklardır ve dünyanın sömürülen kısmını oluşturmaktadır. Batı toplumları ise işçisiyle, köylüsüyle, burjuvazisiyle birlikte sömürgeci halklardır. Batı toplumlarındaki gibi sınıfsal çelişki, sınıfsal farklılık Doğu toplumlarında yoktur. Dolayısıyla esas çelişki, sömürülen Doğu toplumları ile sömürgeci Batı toplumları arasındadır.¹⁸ Sultan Galiyev, bu fikirleriyle Marksizm’in ortaya koymuş olduğu sınıf mücadelesi tezine, “*Ezen Uluslar ve Ezilen Uluslar*”, “*Sömürgeciler ve Sömürgeler*” paradoksu ile Doğu’nun dinamiklerini merkeze alarak yeni bir boyut getirmiştir. Galiyev’in, tasarısını gerçekleştirme yolunda Cedidçileri de Bolşevik Partisi içerisinde kendi düşünceleri doğrultusunda teşkilatlandırdığı görülmektedir.¹⁹

Sultan Galiyev, olayları son derece analitik bir yöntemle ele almıştır. Rusya coğrafyasında varoluş mücadelesi veren Türk topluluklarının tarihi, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarını hassasiyetle gözlemlemiştir. Ona bu yönde büyük ölçüde yol gösteren önemli bir eylemi de Marksist klasikleri Tatar Türkçesi’ne çevirmiş olmasıdır. Böylelikle kendisi tarihsel verilerden yola çıkarak aynı zamanda siyasî gerçeklere erişebilme imkânını elde etmiştir. Galiyev, ortaya koymuş olduğu fikirlerle klasik Marksizm’den ayrılmış olduğunun farkındadır. Yani kuramının tesadüfi bir şekilde Marksizm’in klasik biçiminin dışına çıktığı söylenemez. Burada bilinçli bir şekilde ayırım söz konusudur.

¹⁶ Hasan Basri Gürses, *Sosyalist Turan ve Doğu Birliği -Sultan Galiyev-*, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1998, s. 12.

¹⁷ A.e., s. 19.

¹⁸ Oğuz Şaban Duman, “Sultan Galiyev’de Medeniyet Tartışmaları, Milliyetçilik, Sosyalizm ve Din”, *İslamiyat*, Sayı: 2, Cilt: 5, Nisan-Haziran 2002, s. 105.

¹⁹ Kakinç, a.g.e., s. 106.

Haddizatında Galiyev'in çağdaşı olan Müslüman düşünürlerin bile çok ötesinde farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşma, gerek söylem gerek eylem aşamalarında da belli olmaktadır. Bir tespite göre; Galiyev'in içinde yer aldığı durum, ne Afgani'de ne Akif'te ne Akçura'da ne İkbâl'de ne de daha sonraları Türk Komünist hareketinin kurucuları arasında rastlanan bir durum değildir.²⁰ Buradan hareketle şu sonuca varılması mümkündür: Türklerin sahip oldukları sosyo-kültürel yapı ve birikim, esasen ne Rus Sosyalizminin anladığı anlamda bir sınıfsal yapı, ne de İslam birlikçilerin anladığı anlamda bir ümmet karakteri taşımamıştır.²¹ Netice olarak Sultan Galiyev'in Marksizm'e ve Sosyalizme hatta İslamiyet'e son derece farklı bir bakış açısı kazandırdığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Sultan Galiyev'in, yukarıda sözü edilen dünya devrimi konusunda diğer Marksistlerden oldukça farklı düşünmesi, Bolşevik Devrimi'nin ilk günlerinde bile Lenin ve Lenin'in yol arkadaşlarıyla karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Lenin ve Sultan Galiyev'in Marksizm anlayışlarındaki farklılık konusunda Erel Tellal'in yorumu, bu meseleyi gayet açıkça ifade etmektedir. Buna göre; Lenin Bolşevik Devrim için nasıl Marksizm'i yorumladıysa, Galiyev de ulusal bağımsızlık için Bolşevizm'i yorumlamaya çabalamıştır.²² Ancak burada, Bolşevizm'in bir isimlendirme olup olmadığı ve yorumlanıp yorumlanamayacağı konusunun da farklı bir tartışma başlatacağının altını çizmek gerekiyor. Galiyev'in üzerinde durduğu asıl konu, Doğu-Batı paradoksudur. Böylesi bir düşüncenin ise Lenin'in önceliklerinden olmadığı bilinmektedir. Bu paradoksu merkeze alan Galiyev, sosyalizmin yerleştirilmesi konusunda da farklı ve özel metotların uygulanması gereğini savunmuştur. 1917'de Sultan Galiyev, Lenin gibi bir teorisyene Asyatik üretim biçimi ile Marksizm uygulamaları arasında yeni bir dengenin kurulması gerektiğini söylemiştir.²³ Sömürgecilik kavramı konusunda da Marks'tan ayrılan Galiyev, Marks'ın savunduğu şekilde sömürgeciliğin, geri kalmış ülkelerdeki geri üretim biçimlerini parçalamaya yarayan, acı ama zorunlu, olması gereken bir süreç olduğu fikrini kabul etmemiştir.²⁴

Sultan Galiyev'in, Devrim'in ilk aşamasında özellikle Stalin ile ters düşmesi, kendi ve takipçileri açısından sonun başlangıcı olarak kabul edilebilir. Galiyev'in savunduğu fikirler, bizzat kendisi tarafından geliştirileceğinden ve uygulanacağından dolayı bu girişim, Rusya coğrafyasının büyük bölümüne dağılmış olan Türk nüfusu üzerinde Sultan Galiyev'in söz sahibi olacağı anlamına gelmiştir. Sovyetler açısından muhtemel bu tehlikenin boyutlarını İsmet Bozdağ'ın yerinde bir yorumuyla açıklamak mümkündür. Buna göre; Galiyev'in büyük bir nüfuzla sahip olması değil Lenin'in, Marks'ın bile kabul lenemeyeceği bir durumdu ve her iki isim de Sovyetler'in bu yoldan parçalan-

²⁰ (Çevrimiçi), <https://issuu.com/sebilurreadergisi/docs/sebilurresad-ocak-2017/9>, 25 Şubat 2019.

²¹ Erol Kaymak, "Türk Dünyası Tarihinin Ardılları ve Sultan Galiyev", *Türkistan*, Sayı: 12, Yıl: 3, 1990, s. 42.

²² Erel Tellal, "Mirsaid Sultan Galiyev", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 56, Ocak-Mart 2001, s. 119.

²³ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, Bilgi Yay., Ankara 1980, s. 158.

²⁴ Kakinç, a.g.e., s. 125.

masına razı olmazdı. Kısaca Sultan Galiyev, gerek kuramsal gerek pratikteki farklılığıyla Sovyet ideolojisi karşısında tehdit haline gelmiştir.²⁵

Sultan Galiyev, Batılı sömürgecilere karşı, sömürülen Doğu halklarının çıkarlarını savunan bir enternasyonalist fikirden yana olmuştur. Bu kurama, daha önce de belirttiğimiz üzere Sömürgeler Enternasyonalisi adını vermiştir. Galiyev'in idealinde bu şekildeki bir milletler gruplaşmasının ilk aşaması, her ne kadar ismini açık etmemiş olsa da büyük bir Türk milli devleti halinde tezahür edecek olan Turan Devleti olacaktır. Turan Devleti ve kolonyal enternasyonal, köylü sınıfı, proleterler ve küçük burjuvalardan ibaret Müslüman kütleleri temsil eden, “Müslüman, sosyalist ve işçi” bir parti tarafından yönetilecektir.²⁶

Galiyev'in Rus devrimcilerle artık kırılma noktasına geldiği ve zıtlıkların sadece dilde ve fikirde kalmadığı, bir bakıma Galiyev ve takipçileri için hatta daha kapsamlı bir ifadeyle mazlum durumdaki Türkistan Türkleri için ciddi şekilde bir tasfiyenin, Yeni Ekonomi Politikasının (NEP) pratiğe geçirilmesiyle başladığı görülmektedir. Aclan Sayılğan'a göre; 1921'de toplanan 10. Kongre tarafından ilan edilen NEP, Sultan Galiyev'in komünizme bağladığı bütün umutları yıkmıştır. Galiyev'in gözünde Rus sömürgecileri için NEP, ilerleyen günlerde Müslüman ülkelerden, Türklerden ve diğer Rus olmayan azınlıklardan bir öğ alma vasıtası ve büyük şehirlerin zulmü olmuştur.²⁷ Gün Zileli ise NEP'in, halkın maddi koşullarında belli bir düzelme sağladığını belirterek bu gelişmeyi, Sayılğan'dan oldukça farklı bir şekilde ele almaktadır. Zileli, NEP'in her ne kadar bir iyileşme getirmiş olsa da Galiyev ve arkadaşlarının eski sömürgeci düzendeki hâkim sınıfların, can düşmanları olan Rus tüccar ve memurlarının olduğu kadar, aralarındaki bütün köprüleri yaktıktan sonra Müslüman tüccar ve din adamlarının da iktidarını yeniden kurmuş olduğunu belirtmektedir.²⁸

Sultan Galiyev'in ve kuramının Türkçülük ve milliyetçilik boyutunu, yüzeysel bir şekilde ele alarak bunun bir reaksiyon göstergesi olduğu fikrine oldukça temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Haddizatında milliyetçilik karşısında duran akımların, milliyetçiliği sadece tepkisel bir hareket şeklinde göstermeye çalışmaları yine bu akımlar için adeta geleneksel bir tutum olmuştur.²⁹ Bu tutum, milletlere ve coğrafyaya göre değişiklik gösterme adına sınırlı olarak doğru olabilir. Ancak Türk milliyetçiliğinin tepkisel bir hareket olduğu yönündeki fikirlerin geçersizliği, tarihin vermiş olduğu somut delillerle de doğrulanmaktadır. En azından Orhun Yazıtları'ndan yola çıkarak milliyetçilik kavramının, Türk Milleti için tepkisel bir hareket olmadığı ve bu kavramın reaksiyondan ziyade aksiyonu ifade etmiş olduğu anlaşılabilir. Bu gerçeğe Sultan Galiyev de yakındır ve tarihçi olmamasına karşın Türk tarihi ile ilgili okumalarının son derece zengin olduğu bilinmektedir. Rusların Velikorus (Büyük Rusya)

²⁵ Bozdağ, *a.g.e.*, s. 159.

²⁶ Helene Carrere D'Encausse - Stuart Schram, *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, Çev. Sevil Avcıoğlu - Adil Aşçıoğlu, Yön Yay., İstanbul 1966, s. 60.

²⁷ Aclan Sayılğan, *SSCB ve Sultan Galiyev*, Mars Matbaası, Ankara 1966, s. 45.

²⁸ Gün Zileli, “Galiyev Üzerinde El Sıkışmak”, *Birikim*, Sayı: 111-112, Temmuz-Ağustos 1998, s. 147.

²⁹ Daha geniş bilgi için bkz: Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayıncılık, İstanbul 1993.

politikaları, Sultan Galiyev'in taşıdığı milliyetçilik duygusunu daha zenginleştirmiş, onun aksiyoner kişiliğini canlandırmıştır. Bu yüzden Çarlık yöneticilerini Rus olmayanlara ve özellikle de Türklere yönelik baskı ve sömürü politikalarını uygulamaya iten Rus Şovenizmi; "1900'lü yıllarda Müslüman/Türk milliyetçiliğini doğurmuştur."³⁰ kanaati yerine; "var olan milliyetçilik duygusunu harekete geçirmiştir" demenin daha yerinde olabileceği düşünülebilir.

Sultan Galiyev'in, devrimin ilk yıllarında dile getirmekten kaçındığı milli hislerini, daha sonraki yıllarda aktif siyasete yansıtılabileceği fırsatları aramış olduğunu görmekteyiz. Özellikle, Ekim Devrimi'nin hemen ertesinde Rus Bolşeviklerinin, Türk aydınlarına vermiş olduğu sözleri yerine getirmedikleri gerçeğini unutmamak gerekmektedir. 1921 yılında Avrupa'da düşünülen ihtilâl fikrinin başarısız olacağı kanısı, Rus Bolşeviklerini adeta imparatorluğu yeniden ayağa kaldırma gibi bir ikileme sürüklemiştir. Bu sebeple Rus yöneticiler, derhal kendilerinden ayrılma eğilimi gösteren milliyetçi hareketleri tasfiye etme yoluna gitmişlerdir.³¹ Galiyev, 1923 ilkbaharında Ufa'daki Başkurt Komünistlerine yazdığı gizli bir mektupta, hem bu gerçeğe vurgu yapmış hem de Türkler için izlenecek politikanın ana perspektifini ortaya koymuştur:

"Merkez hükümetini iyice bildiğim için sizi katıyetle temin ederim ki bu hükümetin Rus olmayan milliyetlere karşı güttüğü siyaset, Velikorusların eski emperyalist siyasetinden katıyen farklı değildir. 1917'de verilen vaatler gerçekleştirilmemiştir. Buna göre de biz, yakın gelecekteki kongrelerde müşterek bir cephe kurmak ve kendi menfaatlerimizi savunmak için Kazak Türkleri ve Türkistanlıları birleştirmeliyiz."³²

Bu ifadeler değerlendirildiğinde Galiyev'in, milliyetçiliği bir araç olarak gördüğü yorumu da tartışılır hale gelmektedir.

Sultan Galiyev'in inanmış bir sosyalist olduğu konusu tartışılabilir ancak inanmış bir milliyetçi olmadığını tartışmak pek akılcı görünmemektedir. Taşıdığı milliyetçi ideolojiyi, yeri geldiğinde ihtiyarî veya gayri ihtiyarî açığa vurmuş olduğu gibi, İslam'ın etki alanının dışında kalmadığı da fark edilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Mehmet Bedri Gültekin'in yorumuna hak verilebilir. Gültekin, Galiyev'in hissiyatını belli belirsiz açığa vurmasıyla ilgili olarak yaptığı bir yorumda; "Sosyalist bir iktidara karşı mücadele eden bir Doğu toplumunun burjuva milliyetçi aydınının başka türlü davranamayacağını" ifade etmiştir.³³ Ancak Gültekin'in bu yorumunun biraz da komünizm adına Galiyev'i suçlayıcı bir yönünün olduğu anlaşılmaktadır.

³⁰ Tellal, "a.g.m.", s. 113.

³¹ D'Encausse - Schram, *a.g.e.*, s. 63; 1921 Mart'ında Stalin, X. Parti Kongresi'ne sunduğu "Ulusal Sorun Konusunda Partini İvedi Görevleri" başlıklı raporda; yerli komünistlerin saflarında görülen ve Doğu'da kendi Panislamizm, Turancılık gibi akımlarla nitelendirilen yerel milliyetçilik sapmasına karşı Kongre'yi uyarmıştır (Joseph - Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, Çev. Muzaffer Erdost, Sol Yay., Ankara 1994, s. 120). Milliyetler politikasındaki dönüşümün resmen açıklanması ise Nisan 1923'te toplanan XII. Kongre'de gerçekleşmiştir (Tellal, "a.g.m.", s. 109).

³² Ayşe Çakırca, "Bir Sosyalist Düşünür Olarak Mirsaid Sultan Galiyev", *KHUKA (Kamu Hukuku Arşivi)*, Sayı: 1-62, Yıl: 9, Mart 2006, s. 60.

³³ Mehmet Bedri Gültekin, *Sultan Galiyev Eleştirisi*, Kaynak Yay., İstanbul 1999, s. 94-95.

Sultan Galiyev, Türk milliyetçiliğini aksiyoner bir duygu ve fikir olarak ele almasının yanında, hayatı boyunca daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirmiş ve yaşamıştır. Bu yönü, Galiyev üzerine düşünenlerin çoğunu onun milliyetçilik anlayışını tepkisel bir hareket olarak değerlendirme açmazına sürüklemiştir. Sultan Galiyev'in Türk (Tatar) kimliği de tıpkı Müslüman kimliği gibi emperyalizm karşıtlığından kaynaklanmaktadır fikri, son derece tek taraflı bir bakış açısını ifade etmektedir. Oysa emperyalizm karşısında tetiklenen Türk Milliyetçiliği duygusu, zaten var olan bir gerçekliktir. Bazı yazarların (Gültekin vb.) Galiyev'deki Türk milliyetçiliğinin, sadece emperyalizme bağlı olarak doğmuş olduğu gibi bir algı oluşturmasının, klasik materyalizm saplantısından başka bir şey olmadığı düşünülebilir. Millet, milliyet ve komünizm konusunda Sultan Galiyev'in ideoloğu olarak kabul gören Hanefi Muzaffer'in fikirlerine dikkat etmek gerekmektedir.³⁴ Galiyev de bir bakıma Hanefi Muzaffer'in yolundan giderek mazlum milletlerde sınıf mücadelesini, sömürücü devletten kopması ve istiklâlini elde etmesi yanında ikinci dereceye itmiştir. Böylece Galiyev'in Turan projesinin sadece Türk milletlerini kapsamadığı tüm ezilen sömürge halkları da içine aldığı görülmektedir. Böyle bir amaç tespit edildiğinde ise Galiyev kuramını, tek tip ve birbirinden bağımsız olarak Pantürkist, Panislamist, Komünist, Marksist veya Bolşevik olarak nitelendirmek sağlıklı görülmemektedir. Dolayısıyla Galiyev kuramını, bir bütün halinde olmak kaydıyla Milliyetçi, Ceditçi, Marksist dinamiklere dayanan bir aksiyon hareketi olarak değerlendirmek daha mantıklı gözükmektedir. Halit Kakıncı da Galiyev'in köktendincilik veya ırkçılıkla suçlanmasıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

*"Köktendinciymiş... İrkçiymiş... Bütün bu yalan yanlış yakıştırmaları fırlatıp atın. Sultan Galiyev için, Turan ve Turancılık olguları, şoven ve ırkçı bir özlem değil, kendine özgü tarih ve toplum analizinin doğal ve kaçınılmaz bir sonucuydu. Sultan Galiyev, iki radikal hareketin, ifrat ile tefritin karşısında oldu. Bunlardan biri yerel milliyetçilik, diğeri ise süper devlet şovenizmiydi. İnce sınırı şöyle anlatıyordu: 'Bizler dünya sosyal devrimini gerçekleştirmeliyiz.' Bunun için de uluslararası emperyalizmi yenmeliyiz... Bunun için de öncelikle uluslararası kapitalizmi yenmeliyiz."*³⁵

³⁴ Hanefi Muzaffer, dünya Müslümanlarının temel sorununu var olma sorunu olarak gösterecek; "Milletimizin var olması, bütün Müslüman dünyanın var olması ve boyunduruk altındaki bütün milletlerin var olmasıdır" şeklinde ifade etmiştir. Marksizm ile kurulması gereken bağı ise şu şekilde açıklamıştır: "Bizler ezilmiş ve Avrupa'nın boyunduruğu altında inlemekte olan milletler, aynı emperyalizme karşı savaştan Marksizm'i tanımayacak olursak, büyük tarihsel bir hata işlemiş oluruz." (Bennigsen - Quelquejay, a.g.e., s. 76.). Bu kurama göre, dünyadaki tüm felaketlerin başlıca sorumlusu emperyalizmdir. Komünizm ise bu emperyalizme karşı savaşımaktadır. Komünizmle yapılacak işbirliği ise Müslüman halkların vazgeçilmez gerçeği olan İslamiyet'ten ödün vermeden yapılmalıdır. Hanefi Muzaffer'e göre, temelde komünizm ile İslamiyet'in bağdaştırılması mümkündür. Çünkü İslamiyet, bir sınıf dini değildir, sınıfları aşan bir dindir ve evrenselidir. Her sınıf kendi biçiminde din olgusunu değerlendirebilir, onu kendi ele alabilir fakat bu tamamen bir sınıf tutumudur, yoksa İslamiyet'e ait bir tutum değildir (D'Encausse - Schram, a.g.e., s. 61.). Hanefi Muzaffer'e göre Müslüman Türk halkının bütün sosyal sınıfları yabancı sömürgecilerin (Rusların) kurbanıdır. Bu bakımdan onlar toptan proletaryadır. Proletarya deyimi böylece bütün milliyetçi kuvvetleri kapsayan bir anlam taşımaktadır (Sayılğan, SSCB ve Sultan Galiyev, s. 40.).

³⁵ Füsün Saka, "Çağın 100 Yıl Sonra Sultangaliyev Umud Olabilir mi?", (Çevrimiçi), <http://www.gazetevatan.com/fusun-saka-1119654-yazar-yazisi-cagindan-100-yil-sonra-sultangaliyev-umut-olabilir-mi/>, 26 Ocak 2019.

Bolşevik Devrimi'nin ilk yıllarında Sovyetler'in hakimiyetindeki Müslüman coğrafyanın geleceği, sosyalizme inanmış ancak Cedid hareketinin yoğun bir şekilde etkisi altında bulunan Türk aydınının elinde bulunmuştur. Kendilerini Sosyalizme veya Komünizme irtibatlandırma konusunda birtakım farklılıkların bulunması da son derece doğaldır. Temelde bu, amaç olarak olmasa da metodolojik olarak farklılaşmanın bir ifadesidir. Buna rağmen Galiyev'in Bolşevikliği hakkında Zeki Velidi Togan şu yorumda bulunmuştur: "Sultan Galiyev'in bizden farkı, komünizme bizim gibi zaruret icabı değil, bizzat inanarak intisap etmiş olmasıdır."³⁶ Oysa Galiyev'in iddia edildiği üzere bu inanışının samimiyeti tartışmaya açık bir konudur. Zira Galiyev'in hissiyatını açık ettiği bazı konuşmalarına rastlamaktayız. 21-22 Şubat 1918'de Kazan'da gerçekleştirilen *Volga Çevresi ve Güney Urallar Sovyetleri Yerel Kongresi*'nde tartışılan konularla ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

"...Ayrıca Rusya ve başka ülkelerdeki Müslümanların millî hareketi sorunu vardır. Bu hareket milliyetçi değil, millî-sınıfsaldır. Müslüman ülkeleri proleter halklardır. Ekonomik açıdan İngiliz, Fransız proletaryasıyla Fas, Afganistan proletaryası arasında büyük fark vardır. Müslüman ülkelerin millî hareketinin sosyalist devrim karakteri gösterdiğinin altı çizilebilir. Bu eğilimse Rusya Müslümanlarının millî eğiliminde ifadesini bulmuştur. Eğer herkesten eşit ölçüde vergi alındıysa, o zaman Müslüman kültürel nimetlerden Ruslara göre çok daha az yararlanmışır. Kuşkusuz buradan millî hareketlerinde Tatar proletaryasının kendi burjuvasıyla aynı yoldan gidebileceği sonucu çıkmaz. Devrimin ilk günlerinde Kadetler'le birlikte olmamıştı. Hiçbir zaman da onların peşinden gitmez."³⁷

Sultan Galiyev'in en başından beri, her bakımdan Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin yerleştirilmesinden ayrı olarak kendi milliyetçi hedefleri olduğu ve bunlardan taviz vermediği anlaşılmaktadır. Gültekin, Bennigsen'in bir yorumunu vurgulayarak bu konudaki varsayımı doğrulamaktadır. Buna göre; Sultan Galiyev henüz 1918 Ocak ayından itibaren Narkomnatz'daki ve Müslüman Merkez Komiserliği'ndeki faaliyetlerine paralel olarak özerk bir Müslüman Komünist Partisi'nin temellerini atmak ve böylelikle Rusya Müslümanlarını Sovyetlerin denetimi dışında kalan, kendi özgün ve bağımsız yönetimlerine kavuşturmak istemiştir.³⁸

Aslında bu milliyetçi bağımsızlık anlayışı, yüzeysel bakıldığında bile komplike bir fikirmiş izlenimi vermesinin aksine, gayet açıktır ve sadece Galiyev'in şahsıyla sınırlı değildir. Bayram Bayraktar'ın bir tespiti, Bağımsız Türk Dünyası söylemi perspektifinde ele alındığında bu gerçeği ifade etmektedir. Bu tespite göre Büyük Türk Dünyası Projesi'nin Kazan'daki adı *Galiyevcilik*, Azerbaycan'daki adı *Nerimanovculuk*, Türkiye'deki adı *Kemalcilik*, Türkistan'daki adı ise *Rıskulovculuk*'tur. Hepsinin ortak amacı ise Türk böl-

³⁶ Çakırca, "a.g.m.", s. 61.

³⁷ Erdem, a.g.e., s. 112.

³⁸ Gültekin, a.g.e., s. 58.

gelerinin SSCB'den ayrılması ve bağımsız birer devlet olarak inşa edilmesidir.³⁹

Sultan Galiyev'in en başından beri taşıdığı fikirlerden dolayı onun Bolşeviklere olan inancının 1923 yılında partiden atılmasıyla kaybolduğunu iddia eden görüş de böylece boşa çıkmaktadır. Yukarıda Sultan Galiyev'in henüz 1918 yılında ifade etmiş olduğu görüşlerden yola çıkarak onun daha bu yıllarda Ruslarla beraber hareket etmenin boşuna bir çaba olduğunun farkına vardığını tespit etmek mümkün olmaktadır. Sonraki yıllarda Galiyev'i suçlamak amacıyla da olsa Hacı Zahidullahoviç Gabidullin, Sultan Galiyev'in kendisine 1918'de şunları söylediğini belirterek bu gerçeği vurgulamıştır: "...1918'de Sultan Galiyev'e rastladığım zaman bizi Rus Komünist örgütlerinden ayrılarak kendimize özgü bağımsız Doğu Komünist Partisi'ni kurmaya davet etti."⁴⁰ Galiyev, böylelikle önceliği millî bağımsızlığa vererek sosyal devrimin geciktirilmesine olan inancından dolayı klasik çerçevede düşünen sosyalist veya komünistlere göre milliyetçi bir sapma göstermiştir.⁴¹ Ayrıca kendisinin Tatar halkının bağımsızlık ve özgürlük sembolü olan Süyün Bike minaresinin yeniden yaptırılması ve yine Hz. Osman'a ait olup, Petrograd kütüphanesinde bulunan Kur'an-ı Kerim'in iade edilmesi yolunda sarf etmiş olduğu çabaları, halkın nazarında millî bir kahraman haline gelmesinde etkili olan unsurlardır.⁴²

Galiyev'in teorik alanda enternasyonal proletaryanın bir olgu olarak var olmasının, ekonomik ve siyasî imkânsızlığını göstermiş olduğuna dair yorumlar daha mantıklı görülmektedir. Buna göre; Galiyev'in kuramı, ideolojik paradigmalara bağlı kalınarak değerlendirildiğinde büyük oranda Marksizm'in dışında kaldığı gerçeğine ulaşılmaktadır. Galiyev'in "*Milliyetçi değilim, Enternasyonalistim*" şeklindeki enternasyonalizme bağlılık açıklamasının, Sovyet İdaresi tarafından yargılanması sürecindeki bir taktik olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak Galiyev'in genç yaşlardaki radikal olarak nitelendirilen milliyetçi yaklaşımı, Bolşevik saflara katıldıktan sonra sosyalist bir karakter kazanmış ve Üçüncü Dünya Milliyetçiliğine ulaşmıştır.⁴³

Türkiye'de Sultan Galiyev Hakkında Yazılanlar

Türkiye'de 1980 yılı öncesinde Sultan Galiyev ismine sınırlı da olsa sol yayınlarda rastlanmaktadır. Türkiye Komünist Partili Aclan Sayılğan'ın SSCB

³⁹ Bayram Bayraktar, "Tutar Riskulov, Sultan Galiyev ve Mustafa Kemal Atatürk'te Türk Dünyası Ülküsü", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: VIII, Kış/Winter 2008, s. 22. Ayrıca burada Riskulov ismine değinmek gereği doğmuştur. A. Bennigsen ve C.L. Quelquejay'in tespitlerine göre; Ocak 1920'de Taşkent'te toplanan Türkistan Komünist Partisi Beşinci Bölgesel Konferansı'nda Riskulov, katılan delegelere "*Türkistan Özerk Cumhuriyeti*" adını "*Türk Cumhuriyeti*", "*Türkistan Komünist Partisi*" adını "*Türk Komünist Partisi*" olarak değiştirmeyi kabul ettirmiştir. Ülke kimliği yerine ulusal kimliğe getirilen vurgu pratik bir sonuca işaret etmiştir. Yalnızca Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin yerlileri yeni komünist partisine katılabileceklerdir. Böylece Ruslar ve diğer Avrupalılar dışlanmıştır. Riskulov'un önerisi açıkça milliyetçi ve Pantürkist bir hava taşımaktadır ve Moskova'nın Bolşevik yöneticileri bunu ayrılıkçı bir girişim şeklinde değerlendirmek suretiyle yanılmadıklarını da göstermiştir (Bennigsen - Quelquejay, *a.g.e.*, s. 126).

⁴⁰ Bayraktar, "a.g.m.", s. 22.

⁴¹ Bennigsen - Quelquejay, *a.g.e.*, s. 141.

⁴² Erol Cihangir, "3. Dünya, Millî Komünizm ve Sultan Galiyev", *Yeni Türkiye*, Sayı: 15, Yıl: 3, Mayıs-Haziran 1997, s. 346.

⁴³ Erdem, *a.g.e.*, s. 35-36.

ve *Sultan Galiyev* isimli kitabı ve bir iki makalesi dışında, yine Yön Yayınevi tarafından basılan Helene Carrere D'Encausse ve Stuart Schram'ın *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik* isimli kitabında, *Kemal Tahir'in Notlarında*, Cemil Meriç'in *Sosyoloji Notları ve Konferanslarında* yer verdiği şekliyle iki paragrafta Sultan Galiyev ismine değinilmiştir.⁴⁴ Ancak Cemil Meriç'i de Sultan Galiyev ile düşünce bazında eleştirenlerin varlığı bilinmektedir.⁴⁵ Türkiye'de bu yıllarda Galiyev ile ilgili tüm yayınların bunlardan ibaret olduğu ve bunların da sol ağırlıklı yayınları kapsadığı görülmektedir. Tüm kısıtlı bilgilere rağmen Sultan Galiyev'in bir şekilde göz önüne gelmiş olduğu da bilinen bir gerçektir. Salih Tuna, 14 Şubat 2017 tarihli *Yeni Şafak*'taki yazısında; "*Orta Mektep sıralarında Necip Fazıl'dan Dostoyevski'ye, Cemil Meriç'ten Orhan Kemal'e kadar okur, Soljenitsin'den Sultan Galiyev'e kadar bildirdik*"⁴⁶ demiştir.

Sovyetler Birliği'nde Galiyev isminin yasaklanması ve itibarsızlaştırılmasının yanı sıra tüm Rusya'da rejime muhalif fikirlerin Galiyevcilik ile suçlanması ihtimali doğmuştur. Sovyetler'in Galiyev olayını ele alış şekli, Türkiye'de de düşünce insanların olaya bakış açısını dolaylı yünden etkilemiştir. Türk Dış Politikası'nın gerek Moskova ile uzlaşmacı bir yönde ilerlemesi gerek Türkiye'de sol düşüncenin büyük ölçüde kendisini Moskova'ya endekslemesi, Türkiye'de Galiyev isminden imtina edilmesinin ana sebeplerinden biri olmuştur. Günümüzde bile bir yönüyle Galiyev ambargosunun ve korkusunun Rusya hatta Galiyev'in memleketi Tataristan'da birçok çevre ve makamlarca devam ettirildiği gerçeğini, kendisi hakkında gayet kapsamlı bir eser veren Renat Muhammedi, Uludağ Üniversitesi Türk Dünyası Kültürü Topluluğu'nun "*Ekim Devrimi'nin 100. Yılı ve Sultan Galiyev*" konulu bir etkinliğindeki konuşmasında vurgulamıştır.⁴⁷ Sovyetler'de uzun yıllar rejime muhalif aydınlar Galiyevcilik ile suçlanmıştı. Durum böyle olunca Türkiye'de sol düşüncenin Moskova'ya endekli kesimleri tarafından Galiyev isminin anılmamasının önemli sebeplerinden birisi de anlaşılabilir.

⁴⁴ Cemil Meriç'in ifadeleri şöyledir: "...Bolşevikler ilk defa sosyalist bloğun içindeki sömürge insanın ıstıraplarıyla karşı karşıya idiler. Bolşevik Parti kendi ülkesindeki millî hareketleri nasıl değerlendireceğini bilmez. Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı, Rusya'yı parçalıyordu. Sınıf solidaritesi diye bir şey yoktu, endüstrisi kurulmayan Doğu ülkelerinde mesele karmaşıklaşmaktadır. Rus proletaryası bilgili ve şuurlu idi. Avrupa'da bir proletarya ve burjuvazi vardı. Orta Asya'da bir proleter millet var. Sömürülen milletler el ele vererek metropole karşı gelmelidir. Rus burjuvazisinin yerine Rus proletaryasının geçmesi, Doğu insanının kaderini değiştirmez. Sultan Galiyev adında bir Tatar komünisti, bu düşünceleri daha sonra dile getirecektir. İslamiyet bir sınıf dini değildir, sınıflar ortadan kaldırdığı için komünizmle uyusabilir. Rusya'da mazlum milletler birleşmelidir: Turan. Bağımsız ve haysiyetli bir İslam Türk Komünist Cumhuriyeti'nin kurulması lazımdır. Galiyev, 1923'de tasfiye edilir. Eserleri de öyle..." (Cemil Meriç, "Avrupa Sosyalistleri ve Asya", *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 261).

⁴⁵ Oğuz Çetinoğlu, "Cemil Meriç ve Bu Ülke", *Mürekkep*, 5 Ocak 2017, (Çevrimiçi), <https://www.murekkep.com/cemil-merc-ve-bu-ulke/4887/>, 30.04.2019.

⁴⁶ Salih Tuna, "Senin Bu Ahlakın Ne Olacak Asuman?", *Yeni Şafak*, 14 Şubat 2017, (Çevrimiçi), <https://www.yenisafak.com/yazarlar/salihTuna/senin-bu-ahlakin-ne-olacak-asuman-2036172>, 30.04.2019.

⁴⁷ "Bursa'da Tatar Fikir ve Eylem Adamı Sultan Galiyev'e Vefa", (Çevrimiçi), <http://www.bur-sadabugun.com/haber/bursa-da-tatar-fikir-ve-eylem-adami-sultan-galiyev-e-vefa-899246.html>, 26 Ocak 2019.

Türkiye’de Galiyev ile ilgili ayrıntılı bilgilere ise ancak 1980’li yıllara gelindiğinde ulaşılabilmektedir. Bu da Rus asıllı bir Fransız araştırmacı ve Türkolog olan Aleksandre Bennigns tarafından kaleme alınan eserle mümkün olabilmektedir. Ancak bu çalışmalar da Türkiye’de bazı kesimler tarafından Amerikan politikaları içinde değerlendirilmiş ve bu türden çalışmaların Amerika güdümünde finanse edildiği iddiası ortaya atılmıştır.⁴⁸ Türkiye’de de yayınlanan bir diğer önemli eser Renat Muhammedi’ye aittir. 1990 sonrasında Tataristan Yazarlar Birliği Başkanlığı, Sovyetler Birliği Kültür Komisyonu Başkan Yardımcılığı ve milletvekilliği yapmış olan Kazanlı Renad Muhammedi, Boris Yeltsin’den aldığı özel izin sayesinde ulaştığı KGB arşiv belgelerine dayandığı biyografik belgesel türündeki romanı olan “*Sultan Galiyev: Sırat Köprüsü*”nü yayınlamıştır.⁴⁹ Türkiye’de sağ çizgide popüler milliyetçi Uğraş Dergisi’nin de sahipliğini yapmış olan Oğuz Şaban Duman ise *Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev*⁵⁰ adlı araştırma eserini kaleme almıştır. Duman, araştırmasında; “*Türkiye’de neden Sultan Galiyev’in mücadelesi uzun süre saklandı?*”⁵¹ diyerek bir bakıma ülkemizde Galiyev açmazına da önemli bir atıfta bulunmuştur.

Galiyev için “*Avrasya’da Dolaşan Hayalet*” betimlemesini yapan Attila İlhan da Sultan Galiyev üzerinde duran düşünce adamları arasında yerini almış hatta kendisinin Sultan Galiyev olayına daha fazla yoğunlaşmış olduğu görülmüştür. Çoğu değerlendirmelerde Attila İlhan’ın Galiyev’in Türkiye’deki temsilcisi durumuna vurgu yapılmıştır.⁵² Haddizatında Attila İlhan da kendisini bir bakıma Galiyevist olarak tanımlıyordu. Son yıllarda ise Sultan Galiyev üzerine ağırlıklı eğilen isim Halit Kakinç olmuştur. *Sultan Galiyev ve Millî Komünizm* adlı eseri kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. Bu konudaki çalışmalarına devam eden Kakinç, son olarak da *Kızıl Turan-Sultan Galiyev*⁵³ adlı eseri kaleme almıştır. Eserin yayınlanması aşamasında bazı gazete yazarlarının kitaba dikkat çektiği görülmektedir. Hıncal Uluç, köşesinde kitapla ilgili bilgiler verirken aslında Türkiye’deki Galiyev algısına da dikkat çekerek şunlar ifade etmiştir:

“*Ama ülkemizde hele de solcular tarafından çok ama çok ihmal edilen Sultan Galiyev’i yeniden tartışmaya açmak, onu hiç bilmeyenlere tanıtmak*

⁴⁸ Gültekin, a.g.e., s. 119.

⁴⁹ Renad Muhammedi, *Sırat Köprüsü: Sultan Galiyev*, Türkçe’ye Akt. Mustafa Öner, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1993.

⁵⁰ Oğuz Şaban Duman, *Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1999.

⁵¹ Hanifi Altaş, “Sosyalizmden Etkilenen Türkçüler”, (Çevrimiçi), <https://www.aydinlik.com.tr/sosyalizmden-etkilenen-turkculer-ozgurluk-meydani-mart-2018-1>, 26 Ocak 2019.

⁵² Kakinç, “*Attila İlhan Sultan Galiyevci Bir Millî Komünistti*” başlıklı yazısında; Sultan Galiyev’in Attila İlhan haricinde neredeyse kimse tarafından pek önemsenmediğinden bahisle İlhan’ın eserlerindeki önsözlerinden bazı alıntılara yer vermiştir: “...*Onun Sosyalist Turan fikri, Türkçülerimizi, Galiyef’in tilmizi Mustafa Suphi Bey’in Türk Ocağı aydını olması, Komünistlerimizi allak bullak ediyordu...*”; “...*Görevin tamamlanabilmesi için tek şey kalmış; ...Galiyef Külliyyatı’nın yayınlanması! O zaman aydınlık öyle bir yoğunluğa kavuşacaktır ki, nice köstebeğin gözleri kamaşacak!*”; “...*Çoğu zaman üç beş kişi için yazdığımızı sanırsınız, onlar bizi okumazlar... Asil seslendiklerimiz, hiçbir zaman tanımayacağımız, başka üç beş kişidir.*” (OdaTv, 10 Ekim 2016, (Çevrimiçi), <https://odatv.com/atilla-ilhan-sultangaliyevci-bir-mill-komunistti-1010161200.html>, 30.04.2019).

⁵³ Halit Kakinç, *Kızıl Turan-Sultangaliyev*, Wizart Edutainment, İstanbul 2017.

yolunda önemli bir işlevi var, "Kızıl Turan"ın... Bu ülkede bir zamanlar aşırı sağın, ırkçılığın simge ismi Turan'ın önünde "Kızıl" lafı varsa hele, bu kitabı karıştırmak lazım..."⁵⁴

Türkiye'de günümüze kadar Sultan Galiyev'i ve onun tarihteki yerini konu eden araştırmacılar veya yazarların büyük bir kısmının, duygusallıktan sıyrılamamalarının yanı sıra genelde konuya oldukça temkinli yaklaşmış oldukları dikkat çekmektedir. Galiyev olayını ele alan kişilerin içine düşmüş oldukları bu saplantıyı eleştiren Halit Kakinç'a göre Türkiye'de konuyu ele alanlardan bazıları Galiyev kuramında Müslümanlık öğesini abartılı bir şekilde ele alıp diğerlerini soyutlamışlardır. Kakinç'ın eleştirdiği kesimler hakkındaki bir yorumunda belirttiği gibi; bu kesimlerin Galiyev'i Türk milliyetçiliğinin bayrağı olarak algıladıklarını ve böylece olayın özü ile baştan ters düşmüş olduklarını ifade etmiş olması da önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Kemalist olarak nitelendirilen bazı kesimler, Galiyev ile Mustafa Kemal arasında zorlama bir köprü kurmaya çalışmışlardır.⁵⁵ Sovyetler Birliği yıkılana kadar sınırlı da olsa Galiyev'den söz eden kaynakların anti-Sovyet fonlar ile gerçekleştirilmiş izlenimi vermesi, başka bir açmazla sebep olmuştur. Bu görünüm, Stalinist görüşü savunan çevreleri haklı çıkarırcasına Galiyevcilğin SSCB'nin yıkımı için kullanılan bir ideoloji olduğu yönündeki anti-propagandalarına hizmet etmiştir.⁵⁶ Kakinç'ın bu yöndeki eleştirisi son derece yerindedir. Mesela Mehmet Bedri Gültekin'in, *Sultan Galiyev Eleştirisi* adlı kitabında, Bennigsen ve Wimbush'un birlikte kaleme aldıkları ve 1979 yılında yayımlanmış olan *Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliği'nde Millî Komünizm* adlı kitabın önsözünde yer alan bazı ifadeler bu görüşü yansıtmaktadır. Buna göre Gültekin, kitabın Ford Vakfı tarafından finanse edilen ve Amerikan-Slav İncelemelerinin Geliştirilmesi Derneği tarafından yönetilen SSCB'de Millet İnşası ve Millî Bütünleşme Projesi'nin kanatları altında tamamlanmış olduğunu belirten ifadelerden yola çıkarak, Galiyev araştırmalarının Amerikan politikasının bir ürünü olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Yine aynı yerdeki eleştirilerinde Harvard Üniveristesi'nde çalışmalarını yürütmüş olan Masayuki Yamauchi'nin⁵⁷ araştırmalarının da Amerika'nın ve büyük tekelci grupların cömert fonları tarafından desteklenmiş olduğunu iddia etmiştir.⁵⁸

Türkiye'de Galiyev olayı, yayınlanan eserlere yansımış olduğu şekliyle aslında üç ana kriter üzerinde ele alınmıştır. Türkçülük-Turanlılık, İslamcılık, Komünistlik. Bu kriterler ya tek tek ve birbirlerinden ayrıştırılarak ele alınmıştır ya da komplike görüldüğü için sentezleme yoluna gidilmiştir. Bu kriterleri bir bütün halinde deyim yerindeyse birbirleriyle konsensüs sağlayacak şekilde sentezleyen bakış açısına göre de Galiyevizm'i; Marksist, Ceditçi,

⁵⁴ Hıncal Uluç, "Kızıl" Turan Olur mu?", (Çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/uluc/2017/12/06/kizil-turan-olur-mu>, 26 Ocak 2019.

⁵⁵ Kakinç, *a.g.e.*, s. 26.

⁵⁶ *A.y.*

⁵⁷ Masayuki Yamauchi, *Sultan Galiyev, İslam Dünyası ve Rusya*, Bağlam Yay., İstanbul 1998.

⁵⁸ Gültekin, *a.g.e.*, s. 119.

Milliyetçi bir bağımsızlık hareketini hedefleyen bir teori olarak kabul etmek gerekmektedir.⁵⁹

Sol'da Galiyev Algısı ve Galiyevizm'in Bolşeviklik Boyutu

Sultan Galiyev için adeta tek cümlelik klişe bir tanımlama haline getirilmiş olan “*Sağcılar için solcu, solcular için sağcı, İslamcılar için ateist*” tanımlaması, aslında onun hakkında ne kadar sığ düşünüldüğünün de bir göstergesidir. Türkiye’de Galiyev’in ilk dile getirilmesi, sosyalist çevreler içinde olmuşsa da neredeyse kaçınılmaz hale gelen algı sorunu, bu çevrelerde de bakış açılarının birbirlerinden oldukça farklılaşması sonucunu doğurmuştur.

Sultan Galiyev, Türkiye’de Sol üzerinde dolaylı bir şekilde etki yapmıştır. Bunda temel sebep, sol grupların taşıdığı Kremlin tarafından dışlanma korkusudur.⁶⁰ Yavuz Selim Demirağ, 20 Şubat 2015 tarihli Yeniçağ gazetesinde “*Kalpaklı Kim?*” başlığı altında sunduğu tartışmada, Türk sosyalistlerinin halen Galiyev’den açıkça bahsetmekten çekindiklerini belirtmiştir.⁶¹ Aslında sorunun kaynağı, Galiyev hakkında tam anlamıyla bilgi sahibi olunmadan tanımlamaya çalışmak olmuştur. İçine düşülen belirsizlik ise ortaya birden fazla Galiyev’in çıkmasına ve onun hakkında duygusal tarafı ağır basan yorumlara sebebiyet vermiştir.

Türkiye’de Sovyetler Birliği yıkılana kadar Galiyev üzerinde ayrıntılı bir araştırma yapılmamış olması, aslında Galiyev hakkında oluşan algı probleminin başlangıcını teşkil eder. Duman’ın da belirttiği gibi, belki de Sultan Galiyev’in eylem ve tezleri Türk aydınından ve Türk gencinden bilerek saklanmıştır.⁶² “*Türkiye’de neden Sultan Galiyev’in mücadelesi uzun süre saklandı? Herhalde ister “Ak” isterse “Kızıl” olsun Turancı olmasından...*” diyen Duman’a göre; Galiyev’in mücadelesinin uzun süre saklanmasının sebebi, Galiyev’in Turancı kimliğidir.⁶³ Sultan Galiyev’in Rusya Türklüğü, sosyalizme bakışı ve katkısı ile Türkiye sol ideolojisine etkilerine ilişkinin tanınması ve tanıtılması yönünde pek fazla çabanın olmadığına dikkat çeken Erol Kaymak ise resmî tarih yazıcılarının Galiyev hakkındaki hükümlerinin resmî ön yargılara dayandığını vurgulamıştır.⁶⁴

Erol Kaymak’ın bir makalesinde tarihçi Marc Bloch’tan alıntıladığı gibi; “*İnsanın kendi kendisine soru sorması çok yararlıdır, fakat bunlara cevap vermek çok tehlikelidir.*”⁶⁵ Sultan Galiyev, kendisi için sorduğu birazdan sıralayacağımız sorular ve bunlara verdiği cevaplarla aslında dönemi itibariyle bedenini ve ölümünden sonra da günümüze kadar ulaşabilen fikirlerini tehlikeye atmıştı.

⁵⁹ Tellal, “a.g.m.”, s. 114.

⁶⁰ (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/966655/inancli_komunistten_milli_devrimciye.html, 26 Ocak 2019.

⁶¹ Yavuz Selim Demirağ, “Kalpaklı Kim?”, *Yeniçağ*, 20 Şubat 2015, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kalpakli-kim-33622yy.htm>, 30.04.2019.

⁶² Duman, *a.g.e.*, s.12.

⁶³ *A.e.*, s. 15.

⁶⁴ Erol Kaymak, *Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı*, İrfan Yayınevi, İstanbul 2000, s. 231.

⁶⁵ Kaymak, *a.g.e.*, s. 39.

Hayat öyküsü duygusallıktan uzak bir şekilde tahlil edildiğinde, bu davranışın çok da bilinçsiz bir şekilde yapılmadığı sonucuna ulaşılabilir. Galiyev, sonunun ne olacağını -tahmin etmen de ötesinde- farkına varmıştır. Soruları yukarıda da değinildiği gibi tehlikeli akıbetinin başlangıç safhasını oluşturmuştur:

“Sahiden ben kimim? Komünist mi? Devrimci mi? Siyasî şantajcı mı? Maceracı mı? Provokatör mü? Karşı devrimci mi? Tüm yaşantımı kafamda canlandırıyor ve görüyorum ki, ben bir devrimci ve komünist olmuşum. Beni hayatın kendisi doğurmuş. Kölelik, ağır zulüm ve yüzlerce yılın yoksulluğu doğurmuş. Ben, ezilen bir halkın ezilenlerinin oğluyum. Evet, devrimciyim... Ama, köle bir devrimci!... Sadece, Ekim Devrimi'nin ilk yıllarında kendimi özgür hissedebildim. Fakat üçüncü yıldan sonra, bana, “Biz sana güvenmiyoruz. Çünkü sen kölesin” dediler. Oysa ben devrimciydim. Zira, köleliğin aşığılanmanın ve yoksulluğun evladı olarak doğmuştum... Ama anladım ki ben köle olamam. Ben devrimci olarak devam etmek ve öyle ölmek istiyorum.”⁶⁶

Sultan Galiyev, “Sağcı mıydı, solcu muydu? Marksist miydi? Samimi bir Bolşevik miydi? Turancı bir Panislamist miydi?” soruları, her ne kadar kısır bir döngü içerisinde hareket etse de tartışılmaması gereken tek nokta, idealist bir devrimci olarak görünmesidir. Bu bakış açısının doğruluğu, Kakinç'in vermiş olduğu örneklerle de anlaşılmaktadır. Ho Şi Minh'den Hayri Bumedyen'e kadar birçok üçüncü dünyacı devrimciyi eserlerinde kendisinden “*Fikir Babamız*” şeklinde söz ettirecek kadar etkilemiştir.⁶⁷ Bennigsen ve Quelquejay ise ilerleyen yıllardaki gelişmelerden örnekler vermişlerdir. Adı geçen yazarlara göre; Galiyev, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde aynı zamanda iki cephede; hem Batı Emperyalizmi'ne hem de Sovyet Emperyalizmi'ne karşı savaşmış olmasıyla da yücelen bir görüntü vermekte ve bu niteliğiyle de Humeyni'nin ve Müslüman Kardeşlerin de öncüleri olmaktadır. SSCB'nin Müslüman dünyasında görüntüsünün soluklaştığı ve Ruslar, diğer tüm Avrupalı ve Amerikalılar'dan olumsuz bir görüntü verdikleri ölçüde bu ülkelerde Galiyev'in saygınlığı artmıştır.⁶⁸ Bu potansiyel etkinin ileride ne kadar büyük sonuçlar doğurabileceği, Stalin ve Sovyet Komünist idaresi tarafından zamanında tespit edilmiştir ki; kimliği ve kişiliği unutturularak üzerine büyük bir sis perdesi örtülmüştür. Türkiye için de bu gerçek değişmemiş, Galiyev'in; sağcılar için solcu, solcular için sağcı olarak algılanması, gerçekte ise algılanamaması sağlanmıştır.

Türkiye'de esasen sol için durum oldukça komplikedir. Çok sayıda fraksiyona ayrılmış olan sol düşünce, özellikle Galiyev'in Marksist oluşu ve Bolşevikliği konusunda oldukça şüpheye düşerken -Bu algıda Galiyev'in “*Ben Bolşevizm'e, halkımın kalbimde derin bir yeri olan büyük sevgisinin itmesiyle geldim*”⁶⁹ sözü önemli derecede etkilidir- Turancılık yönü dolayısıyla da tem-

⁶⁶ Kakinç, “Sultan Galiyev Efsanesi Diriliyor”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 50, Cilt: 9, Şubat 1998, s. 37.

⁶⁷ “A.g.m.”, s. 36.

⁶⁸ Bennigsen - Quelquejay, *a.g.e.*, s. 205.

⁶⁹ Bennigsen - Quelquejay, *a.g.e.*, s. 78. Yazarlar, 1917 yılında Kazan'da bir şaka yollu bilmecenin kulaktan kulağa yayılmış olduğunu aktarmaktadırlar. Aslında bu şaka, Türkler arasındaki Bolşe-

kinli olmanın ötesinde meseleye uzak kalmayı tercih etmiştir. Hasan Basri Gürses, Galiyev'in komünizme sarılmasının temel nedenini "Ulusal Kurtuluşçuluk" idealine bağlamıştır.⁷⁰ Bu konuda Stalinist, Maoist ve bu arada Ulusal Sol'un da diğer temel konularda olduğu gibi meseleyi kendi ideolojik çerçevelerine hapsedtikleri görülmektedir. Sultan Galiyev'in Türkiye Sol hareketlerinde özellikle Sovyet Komünizmi'ne ve Maoizm'e bağlı çevreler tarafından yok sayılmasının yanında suçlanmış olduğu dikkat çekmektedir. Onun ilk zamanlarda bir şekilde Bolşevikliği benimsemesi, daha sonra da işbirliğine girdiği Bolşeviklerin insanları büyük bir sona götürdüğü gerçeğine erişmiş olması sonucunda belirlediği kuramı, bu çevreler tarafından "Milliyetçi Sapma" olarak değerlendirilmiştir. Stalinist çizgide olanlar, Sultan Galiyev'in "Vatan Haini (Sovyet Rusya'ya göre)", "Burjuva Milliyetçisi" ve "Turancı" olduğu yönünde vurgu yaparak onun sosyalist literatürde yeri dahi olamayacağını savunmuşlardır.⁷¹ Gültekin, Sultan Galiyev'in Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Batı güdümlü milliyetçi hareketlerin bütün Sovyet Cumhuriyetleri'nde iktidar olması sürecinde, bu gelişmeye uygun bir tarihi arka plan oluşturulmak istenmesi sebebiyle gereksiz şekilde ön plana çıkartılmış olduğunu iddia etmiştir.⁷² Necdet Ekinci ise Sultan Galiyev'in milliyetçilikle komünizmi birleştiren kuramının gerek enternasyonalistler gerek Sovyetler güdümlü çevreler tarafından anlaşılmadığı için komünizme ilk kez ulusal bir nitelik vermiş olan Sultan Galiyev'in, tüm bu çevreler tarafından suçlandığına ve ayrıca anlaşılmasına da izin verilmediğine dikkat çekmiştir.⁷³

1980'lerin ortalarına kadar Türkiye'de Sultan Galiyev hakkında yetersiz bilgilerin oluşu, yöneticilerin de meseleye şüpheli bir tavırla yaklaşmasına sebep olmuştur. Özellikle üniversite gençliği göz önüne alındığında Galiyev isminin, gençliği bazılarına göre *Komünist*, bazılarına göre *Turancı* yapacağı düşüncesi hâkim olmuştur ve bu durum adeta bir paranoya halini almıştır. Belki de ortaya çıkan korku ve vehimlerin önlenmesi adına 12 Eylül idaresi daha kolay bir yolu seçmiş ve Galiyev ile ilgili yayınları yasaklar listesine eklemiştir.⁷⁴ 1970'li yıllara ait bir bilgi ise oldukça ilginçtir. Bu yıllarda, Ankara'da Sultan Galiyev'in fikir örgüsü çevresinde bir akım doğmuştur. Ancak bunun da gittikçe güçlenen sağ ve sol ideoloji grupları arasında bir denge veya ajitasyon unsuru olarak değerlendirilmiş olduğu söylenmiştir. 1980 sonrasında Galiyev çizgisinde bağımsızlığı bir fikir yapılanmasından söz etmek mümkün olsa da oldukça dağınık olan bu yapılanmanın niteliği hakkında somut bilgilere ulaşılamamıştır.⁷⁵

vizm algısının da ironik bir açıklamasını yapmaktadır. Bu bilmece şöyleydi: "Bolşevik Tatar diye kime denir? - Savaşta kaybettiği kafasının yerine bir Rus kafası yerleştirilmiş kimseye!"

⁷⁰ Gürses, a.g.e., s. 379.

⁷¹ Erol Cihangir, *Sultan Galiyev Davası*, Çev. Arif Acaloğlu, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006, s. 70.

⁷² Gültekin, a.g.e., s. 54-55.

⁷³ Necdet Ekinci, "Türkçü-Turancı Bir Komünist: Sultan Galiyev", *Yeni Türkiye -Türkojji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı*, Sayı: 46, Yıl: 8, Temmuz-Ağustos 2002, s. 423.

⁷⁴ *Sultan Galiyev Davası*, s. 5.

⁷⁵ Kaymak, a.g.e., s. 234.

Galiyev'in 1980 yılı öncesinde tanınmasında veya tanıtılmasında ise ilk etapta Kemal Tahir ve Attila İlhan isimlerinin diğerlerine göre öne çıkmış olduğu görülmektedir. Kemal Tahir'in özellikle Türkiye'nin toplumsal tarih oluşumuna bakış biçimiyle sol ideolojinin Türkiye konjonktürüne ilişkin yorumları, Sultan Galiyev formasyonu taşımaktadır.⁷⁶ Şevket Süreyya ve Atilla İlhan; Türk milliyetçiliğinin özel bir yorumu olan Kemalizm ile Galiyevçiliği telif etmeye çalışırken, Kemal Tahir ise bunun yerine Osmanlılık ile Doğucu/ Ulusal sosyalizmi birleştirme yolunu aramıştır.⁷⁷ Marksist bir kökenden yola çıkmasına rağmen gerek Marksizm'e gerek Batı toplumlarına ve Türk tarihine bakışta Türkiye solundan tamamen ayrı bir tutum içerisinde olmuştur. Bu tutumu dolayısıyla ki Kemal Tahir, Galiyev'in yeni bir yorumcusu olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Doğu-Batı çelişkisinde ve sermaye-proleter çelişkisine bakışta Kemal Tahir'in düşüncelerinin Galiyev'in düşünceleri ile örtüştüğü⁷⁸ görüşüne hak verilebilir.

Mehmet Bedri Gültekin'e göre; Galiyev ile Mustafa Kemal arasında önemli benzerlikler olduğunu söyleyen Attila İlhan ise (Ulusal Dergisi çevresi ile beraber) ayrı bir kategoridedir.⁷⁹ Haddizatında Attila İlhan Galiyev modeli ulusal sol projesi sunmaktadır. İlhan'a göre; "*Sultan Galiyev, Sovyet Devrimi'nin çalkantısı ortasında üç şeyi birden gerçekleştirmeye çalışmıştı: Tam bağımsızlık, ulusal demokratik devrim, sosyalist devrim; üstelik bunu Türklüğün tarihi gelişmesini ve toplumsal yapısını göz önünde tutarak tasarlamıştır.*"⁸⁰ Attila İlhan, Galiyev konusunun Türkiye'de karanlıkta kalmasının önemli bir sebebini duyulan çekincelere bağladığını şu sözlerle ifade etmiştir: "...Yok ama beni asıl şaşırtan, sağda da solda da Türkiye'de Sultan Galiyev üzerinde yeterince bilginin olmayışı. Galiba sağcılar solcu diye bir köşede bırakmışlar, solcular da sağcı diye!"⁸¹ Attila İlhan'ın gerek Türk yayın hayatındaki Galiyev çelişkisi gerek Rusya'daki olumsuz Galiyev algısı üzerinde sis perdelerinin kalkacağına olan inancı, Sovyetlerin dağılmasıyla ilintili olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yeni bir yapılanmaya girdiği sürecin henüz başlarında Sultan Galiyev ismi, Türk Cumhuriyetleri devlet başkanları tarafından da dile getirilmiştir. İlk olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı Ebulfeyz Elçibey; "*Sultan Galiyev isminin Neriman Nerimanof ve diğer Pantürkistler ile birlikte anılması gerektiği*" üzerine bir demeç vermiş, daha sonra Kazakistan Devlet Başkanı Nur Sultan Nazarbayev, kendisinin Sovyetler zamanı boyunca gizli bir "*Sultan Galiyevci*" olduğunu açıklamıştır.⁸²

1 Haziran 1990 tarihli Güneş gazetesinde Galiyev'in aklandığına dair verilen bir haberin ardından Attila İlhan tarafından "*Gözün Aydın Galiyev*" başlık-

⁷⁶ Kaymak, *a.g.e.*, s. 231.

⁷⁷ Duman, *a.g.e.*, s. 121.

⁷⁸ *A.e.*, s. 128.

⁷⁹ Gültekin, *a.g.e.*, s. 9.

⁸⁰ Tellal, "a.g.m.", s. 128.

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Attila İlhan, *Hangi Atatürk?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

⁸² Cihangir, "a.g.m.", s. 349.

lı bir makale kaleme alınmıştır.⁸³ Attila İlhan bu makalesinde, Moskova merkezli düşünen Türkiye'deki Sol'un Galiyev'e sahip çıkmamasını eleştirmiştir.

*"Türkiye'de hareketin eskileri, Mustafa Suphi'yi yere göğe koyamaz, Sultan Galiyev'den asla söz etmezlerdi. Niçin? Stalin tarafından mahkûm edildiği için mi? Oysa Galiyev, bir çoğuna KUTV'da (Doğu Halkları Üniversitesi) hocalık etmiş, Mustafa Suphi'yi yanına alarak O'nun TKP'yi kurmasında ön ayak olmuştur."*⁸⁴

İlhan, bu eleştirisiyle Türkiye siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan Kadro Hareketi'ni de hatırlatmıştır. Şevket Süreyya Aydemir, Galiyev'in hem öğrencisi (Doğu Halkları Üniversitesi'nde) hem de kendi özgün düşünce ve yorumlarını da katarak takipçisi olmuştur. Türk İnkılabı'nı da bu Galiyevci anlayış içinde yorumlamaya ve felsefesini vermeye çalışmıştır. Şevket Süreyya'nın görüş ve düşünceleri dikkatlice incelenirse bu öğretmen-öğrenci etkileşimi fark edilmektedir.⁸⁵

İnan Kahramanoğlu, Özgür Erdem'in hazırladığı kitaba yazdığı önsözde, Türk Solu'nun Galiyev ile tanışmasının yeni olsa da Türkiye'de Ulusal Sol'un, daha ilk çıktığı andan itibaren Galiyev ile önemli bir bağlantı kurduğunu ifade etmiştir. Kahramanoğlu'nun dikkat çektiği en önemli nokta ise Şevket Süreyya'nın Türkiye'ye döndükten sonra TKP'den ayrılması sebebiyle sol içinde bir dönük olarak suçlanmış olmasıdır. Ancak Kahramanoğlu'na göre Galiyev ve Kadro arasındaki ilişki, doğru olarak ele alındığında bu dönüklik suçlamasının temelsiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Kahramanoğlu, Kadro'nun Avrupa merkezliliği reddeden, Batı ve Liberalizm karşıtı fikirlerinin oluşumunda bütünüyle Galiyev'in fikirlerinin etkisi olduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte Kahramanoğlu'nun ulaştığı sonuca göre; Kadro'nun metropol ve sömürge tahlili ile kapitalizm ve sosyalizm tahlilleriyle bunlara karşıt olarak önerdiği Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve otarşik yönetim önerileri de yine Galiyev'den kaynaklanmaktadır.⁸⁶

Duman'a göre ise Şevket Süreyya'ya bakış açısında birtakım ideolojik saplantıların özü çarpıttığıdır. Bu düşünceye göre; sol ve sol düşünce konusunda uzun süre Türk Kimliği'ni ve Türklük sorununu inkâr eden kimliksiz sol ve Marksist zihniyet egemen olmuştur. Bu inkârcı ve kimliksiz anlayışa karşı Şevket Süreyya ve benzerleri ısrarla "*Sol Milliyetçilik*" veya "*Milliyetçi Komünizm*" anlayışının takipçilerinden olmuşlardır.⁸⁷

⁸³ Duman, *a.g.e.*, s. 168.

⁸⁴ Attila İlhan, *Sosyalizm Asıl Şimdi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1995, s. 233-234.

⁸⁵ Mesela Aydemir'in şu sözlerinin Galiyev kuramıyla örtüşmesi tesadüf olmaktan ziyade etkileşimin göstergesi olarak kabul edilebilir: "*Bugün sermayedar-proleter çelişmesi, ancak sanayinin ve emperyalist maliyeciliğin hâkim olduğu ülkelerin bir hadisesidir. Halbuki sanayi proletaryasının değil, düpedüz köleleştirilmiş halkların ve milletlerin yaşadığı milyonlarca kilometrekarelik ülkeler ve kıtalar var ki onların ıstırapı aynı zamanda o sanayici ülkelerde bu sermayedar-proleter nizamının varlığından doğuyor. Çünkü bu halklar ve milletler, yalnız sanayici ülkelerdeki sermayedarı değil, onunla bir nevi menfaat birliği içinde yaşayan yani sömürge ve yarı sömürgelerden çekilen hammadde, fazla kıymetler, aşırı gelirler hesabına devam edip duran bu sermayedar-proleter dengesinin de aleyhindedirler.*" (Duman, *a.g.e.*, s. 122).

⁸⁶ Erdem, *a.g.e.*, s. 43.

⁸⁷ Duman, *a.g.e.*, s. 126. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz.: Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

Aclan Sayılğan, Türkiye'de sol hareketlerde merkez dışında bağımsız olma dürtüsünün, 1960 Kasım ayında 81 Komünist parti temsilcisinin Moskova'da toplanan kongresi sonunda yayınlanan bir bildirin tarihine rastladığını ifade etmektedir. Kongrede, özellikle sosyalizmin gerçekleşmesinin o ülke şartlarına bağlı olduğu kararı vurgulanmıştır.⁸⁸ Karara dikkat edilirse, bunun Galiyev tarafından zamanında oldukça sık dile getirilmiş olduğu hatırlanmaktadır. Komintern'in yayınladığı bu karardan sonra Türkiye sol hareketinde de parçalanmalar görülmüştür. Bu yönde ilk tartışmayı açan kişilerden biri olarak TİP Genel Başkanı M. Ali Aybar öne çıkmaktadır. Aybar'ın, Dönüşüm ve Ant dergilerine yansıyan beyanatlarından alıntı yapan Erol Kaymak, Aybar'ın şu ifadelerine yer vermiştir:

“Sosyalizmin Türkiye'ye ait tarihi koşullarla, bu koşullar içindeki uygulamasına ilişkin teorinin değerlendirilmesinde meydana gelen Türkiye'ye özgü sosyalist-teori-eylem üçlüsüne Türkiye Sosyalizmi adını veriyoruz. Türkiye Sosyalizmi teori ve eylem olarak, TİP'in millî bağımsızlık, emekçi halkımızın sömürden kurtulması, anayasasının eksiksiz uygulanması için, ikinci büyük kongremiz ikinci millî kurtuluş mücadelesinden ayrı tutulamayacağını ifade etmiştir (...) Millî kurtuluş mücadelesini yalnız sosyalistlerin yürüteceği anlamına gelmez. Millî kurtuluş mücadelesi, emperyalizme karşı olan bütün kuvvetlerin millî cephe kurmaları şeklinde yürütülecektir.”⁸⁹

1967'de ise “Türkiye Sosyalizmi” üzerine ifade ettiği görüşünde belirtmiş olduğu gibi; “Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalizmi, ithal malı değildir. Bu ne Batı'daki ne Doğu'daki örneklerine benzer. Çünkü Türkiye ne Batı'dır, ne Doğu'dur. Türkiye kendine özgü koşulları olan bir ülkedir.” Bu görüşler ise henüz Ekim Devrimi sırasında Galiyev tarafından gündeme getirilmiştir.⁹⁰

Galiyev'in Marksist olmadığı yönündeki eleştirilerin temelinde, onun milliyetçi kökene bağlı olduğu kanısı yatmaktadır. Bu kanıyı taşıyanlar, Galiyev'in Ekim Devrimi'nin estirdiği rüzgârla eskinin birçok milliyetçisi gibi Bolşevizm saflarına katılmış olduğu⁹¹ üzerinde durmaktadırlar. Mesela Gültekin, Galiyev'in devrim saflarına katıldıktan sonra da fikirlerinde önemli bir değişiklik olmadığını belirtmektedir. Başka bir yoruma göre de Galiyev'i hiçbir zaman Marksist olmamak ya da Marksist devrim şemalarını reddetmekle suçlamak komiktir ve bu bakış açısına göre; Galiyev'i Galiyev yapan şey, onun mazlum milletler coğrafyasında Avrupa merkezci bakış açılarını yıkarak mazlum milletlere yön gösterecek bir ideolojik çizgi oluşturmasıdır. Galiyev'in bu noktadaki en önemli başarısı ezilen dünyanın Marksist şablonlardan kurtulmasını sağlamak olmuştur.⁹² Galiyev'i Marksist olup olmadığı yönünde sorgulayan Gültekin, Bennig-

⁸⁸ Sayılğan, *a.g.e.*, s. 36.

⁸⁹ Kaymak, *a.g.e.*, s. 224.

⁹⁰ A.e. Sol'daki fikir ayrılıkları için ayrıca Çetin Yetkin'in kitabına bakılabilir. (Çetin Yetkin, *Türkiye'de Sol'daki Bölünmeler*, Toplum Yay., İstanbul 1970).

⁹¹ Gültekin, *a.g.e.*, s. 56.

⁹² Erdem, *a.g.e.*, s. 47.

sen ve Quelquejay'ın bu konudaki yorumlarının da kendi fikrini desteklediğini belirterek adı geçen araştırmacılardan aşağıdaki ifadeleri nakletmiştir:

“Ekim Devrimi, Rusya'daki ezilen milletlerin burjuva milliyetçiliğinin konumu açısından çok önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Devrim öncesinde burjuva milliyetçiliği, emperyalist Rus Çarlığı'na karşı mücadele etmiştir. Sosyalist hareketin müttefiki konumundadır ve ilericidir. Çarlık karşısında ilerici bir konumda olan ezilen milletlerin burjuva milliyetçiliği, Ekim Devrimi sonrasında Sovyetler'e karşı emperyalizmin yanında saf tutan gerici bir konuma geçmiştir.”⁹³

Gültekin, Galiyev'in Bolşevikliği'nin tamamen oportünist kaygılardan kaynaklandığı üzerinde durmuştur. Özellikle 1920 sonrasında Galiyev'in başında bulunduğu illegal örgütlenmenin, Bolşevik Partisi'nin imkânları ve örgütü kullanılarak yürütüldüğünü belirtmiştir.⁹⁴ Yine Gültekin'e göre; 1920'lerin dünya dengeleri içinde Galiyev'in düşüncesi ve eylemi İngiliz emperyalizmi adına askerlik yapmaktan başka bir anlam taşımamaktadır.⁹⁵ Gültekin'in Galiyev'i sert bir şekilde eleştirdiği bu yorumlarda, gelişmeleri tamamıyla Moskova hissiyatıyla algılamaya çalışmış olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Moskova politikalarına ters düşen tüm düşünce ve faaliyetler, böyle bir bakış açısına göre emperyalizme hizmet etmektedir.⁹⁶ Ancak Gültekin ve onun gibi düşünenler için cevabı verilemeyen en önemli soru, Sovyet emperyalizminin taşıdığı karakter ve yeri ile ilgilidir.

Gültekin, Burjuva Milliyetçi akımı olarak adlandırdığı Cedid Hareketi içinde Galiyev'in edindiği ideolojik formasyonunu Bolşevik Partisi içinde de koruduğunu belirtmektedir. Gültekin'e göre; Galiyev'in sosyalizm, milliyetçilik ve din kavramlarını birleştirmiş olduğu algısı ve iddiası da yanlıştır. Gültekin, Nurer Uğurlu'nun⁹⁷ Galiyev'in hem aşırı bir milliyetçi hem de inanmış bir Marksist olduğunu söylemesine ve Cemil Meriç'in Galiyev'in, Doğu'nun özel koşullarında sosyalizm, milliyetçilik ve din gibi kavramları birleştirmeye çalıştığını ileri sürmesine karşı çıkmıştır. Gültekin'e göre; din feodal topluma, milliyetçilik burjuvaziye, bilimsel sosyalizm ise işçi sınıfına ait ideolojilerdir. Dolayısıyla feodalizm, kapitalizm ve sosyalizmi uzlaştırmaya çalışmak ne kadar mantıksızsa, bu üç unsuru birleştirmeye çalışmak da o derece mantıksızdır.⁹⁸ Attila İlhan ise; Türkiye'de sosyalist, komünist, Türkçü ve İslamcıların

⁹³ Gültekin, *a.g.e.*, s. 59.

⁹⁴ *A.e.*, s. 64.

⁹⁵ *A.e.*, s. 73.

⁹⁶ Gültekin'in doğrudan Moskova endeksli yorumlarına bir örnek de şu ifadeleridir: “Bugün eğer dünyanın hiçbir bölgesinde olmadığı kadar eski Sovyetler Birliği coğrafyasında bir halklar zenginliği varsa, bu Sosyalist Sovyetler Birliği sayesinde. Sovyetler Birliği kurucularının daha devrimin ilk haftasında ilan ettikleri ulusal soruna ilişkin programlarına sadık kaldıklarının ispatıdır. Galiyev'in istediği olsaydı ve Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman halklar, İngiliz veya Amerikan emperyalizmine bağlı olarak kalsalardı, bugünkü sonuç, birçok Afganistan ve Pakistan'ın varlığı anlamına gelecekti.” (*A.e.*, s. 88-89).

⁹⁷ Nurer Uğurlu Broy dergisinin 1986 ve 1987 yılı sayılarında *Tarih ve Şiir* başlığı altında bir yazı dizisi kaleme almıştır. Bu yazı dizisinin sekizincisi Sultan Galiyev üzerinedir.

⁹⁸ Gültekin, *a.g.e.*, s. 93-94.

emperyalizm karşıtlığında bir araya gelmelerini tavsiye etmekte, bu unsurların birleşemez unsurlar olmadıklarını vurgulamaktadır.⁹⁹ Başka bir yerde ise; “...Ben başından beri neden Sultan Galiyev’de ısrar ediyorum? Çünkü Sultan Galiyev bir bileşkedir, Türkçülükle komünistliğin bir bileşkesidir.”¹⁰⁰ demiştir.

Türk Milliyetçilerinde Galiyev Algısı

Şubat Devrimi’ne kadar geçen süre içerisinde diğer Kazan Türk aydınları gibi siyasal alanda görülmeyen Galiyev’in bu dönemdeki faaliyetleri ve siyasal karakteri hakkında net bir kanıya ulaşılamaması doğaldır. Ancak Sultan Galiyev, bu dönemde Türkçü düşünceden oldukça etkilenmiş görünmektedir. Bu etkileşimin yanında inanmış bir Marksist olarak da eski düşüncelerini korumuştur.¹⁰¹ Sultan Galiyev’in Türkçülüğü’nü, Yusuf Akçura’nın Türkçülüğü gibi düşünmek gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bunu, dönemin koşulları dolayısıyla bir savunma mekanizması olarak görmek de mümkündür.¹⁰²

Galiyev, Marksist bir temelden yola çıkmış olsa da onun düşüncelerini ve eylemlerini genel olarak Türk Milliyetçiliği’nden soyutlamak, aslında gerçeklerden de uzaklaşmak anlamına gelebilir. Bu bağlamda gerek İttihatçıların gerekse Kemalistlerin anti-emperyalist milliyetçilik çizgisinin Sultan Galiyev’de de aynı olduğunu¹⁰³ söylemek mümkündür. Bu sebeple Bayram Bayraktar’ın da belirtmiş olduğu gibi; bugün gerek Türk/Kazak milliyetçisi Rıskulov’u gerek Sultan Galiyev’i ve diğer pek çok kişiyi Rus komünizminin savunucuları olarak göstermek oldukça hatalı bir tutumdur. Sovyetler döneminde her türlü unutturma ve itibarsızlaştırma propagandalarına rağmen bu isimler, Rusya Türkleri’nin çoğunun nazarında hâlâ Rus emperyalizmine karşı savaşan ve bu yolda ölüme giden bağımsızlık kahramanları olarak bilinmektedir.¹⁰⁴ İsminin, ülkücü olarak nitelendirdiği Enver Paşa ile yan yana anılmaya layık olduğunu söyleyen Aclan Sayılğan’a göre Galiyev, Rus sömürgeciliğinden kurtulmak için, kişiliğini yoğuran Marksizm’den azamî ölçüde yararlanmak yolunu seçmiş, tehlikeli bir kumara baş koymuştur. Mazlum milletlerin, bilhassa Asya Türkleri’nin Rus sömürgeciliğinden kurtulmaları için savaşmış ve bu uğurda hayatını vakfetmiş, Turancı bir Türk şehididir.¹⁰⁵

Aynı yönde fikir yürüten ancak Aclan Sayılğan’dan farklı bir milliyetçi bakış açısına sahip olan Oğuz Şaban Duman ise; Galiyev’in idam edildiği güne kadar Turancı-Marksist görüşlerinden asla ayrılmadığını belirtmiştir. Buna ek olarak Galiyev’in, Türkiye’li Türkçü-Milliyetçiler tarafından “Kızıl Turancı” ola-

⁹⁹ İlhan, “Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine”, *Ulusal*, Sayı: 4, 1997, s. 36-37.

¹⁰⁰ İlhan, *Sultan Galiyef: Avrasya’da Dolaşan Hayalet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005, s. 37.

¹⁰¹ Ekinci, “a.g.m.”, s. 425.

¹⁰² Cihan Erken, “Koşullar Değişiyor Ama Sömürü Düzeni Değişmiyor”, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/kosullar-degisiyor-ama-somuru-duzeni-degismiyor-40670678>, 26 Ocak 2019.

¹⁰³ Duman, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁰⁴ Bayraktar, “a.g.m.”, s. 34.

¹⁰⁵ Sayılğan, *a.g.e.*, s. 25.

rak adlandırıldığını fakat Sovyetler yıkılana kadar söz konusu edilen kesimin klasik takımından yeteri kadar bir ilgi görmemiş olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁶

Attila İlhan'ın da belirttiği gibi Türkçülüğün tabanı, Rusya'daki Cedid Hareketi'dir. Attila İlhan, bu konudan hareket ederek Türk milliyetçiliğinin reflekslerine de değinmiştir. Ona göre;

“Gerçekte Türkçülük; Gaspirinskiy'den Molla Nur Vahidof'a, Validof'dan Sultan Galiyefe, Mustafa Kemal'den Ziya Gökalp'e, Mustafa Suphi'den Şevket Süreyya'ya, Türklerin tam bağımsızlıkçı antiemperyalist halk cephesiydi. Bunu böyle saptamadıkça, Türkçülüğü çıkarları için kullanmak isteyen ecnebinin tuzağına düşülür. Düşülmüştür de!”¹⁰⁷

Oğuz Karaçay'ın Galiyev konusunda Türkiye'li milliyetçilerin refleksleri hakkındaki yorumu ise son derece dikkat çekmektedir. Karaçay'a göre; yakın zamanlara kadar Sovyetler Birliği'nde yaşamak zorunda kalmış Türkler konusuna hassasiyetleri olan Türk milliyetçilerinin, bu konuda hassasiyetin ötesinde bir şuurlanma noktasından uzak oldukları bilinmektedir.¹⁰⁸ Karaçay'ın özellikle Sultan Galiyev merkezli Sovyet Müslümanları ele alındığında Rusya Türkleri'nin; Rus Bolşevizmi'ne, Lenin ve Stalin'e adeta kurbanlık koyun gibi teslim olmadıkları¹⁰⁹ yönündeki fikrine de hak verilebilir. Servet Avcı ise günümüz Türk milliyetçilerine zımnen eleştiri getirdiği *“Neden mi Sivil Milliyetçilik?”* başlıklı yazısında, Sultan Galiyev ismini özellikle ön plana çıkarmıştır.¹¹⁰ Sinan Baykent, *“Namık Kemal Zeybek ve Türkçülerin Yarını”* başlığını taşıyan *Aydınlık*'taki yazısında; 2013 yılının Ekim ayında CNN Türk televizyon kanalında katıldığı *Aykırı Sorular* programında, Sultan Galiyev'den örnekler vererek benimsediği Türkçü ideolojinin ana hatlarını aktaran Namık Kemal Zeybek için; *“Yıllar içinde aşındırıp kaybettiğimiz milliyetçi ruhu 21. yüzyılın gereksinimleriyle bağdaştırabilen ender düşünenlerdendir”* demek suretiyle, Türk milliyetçiliğinin anti emperyalist mücadele tarafını Galiyev noktasında somutlaştırmıştır.¹¹¹

Son yıllarda düzenlenen bazı konferanslarda da Türk milliyetçilerinin Rusya Türkleri konusundaki hassasiyetlerine, Sultan Galiyev hassasiyeti de eklenmeye başlanmıştır. Erzurum Türk Ocakları tarafından düzenlenen bir konferansta, Dr. Hüsamettin Olgun Sultan Galiyev'i anlatmıştır. Konuşmasında daha çok Sultan Galiyev'in Türkçülük ve Turan konularındaki düşüncelerine işaret eden Olgun, Sultan Galiyev'in hayatının iyi tahlil edilmesi gerektiğini vurgulayarak, kendisinin bir kapı açtığını ve dinleyicilerin de Galiyev olayına eğilmeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹¹²

¹⁰⁶ Duman, a.g.e., s. 73.

¹⁰⁷ İlhan, *Sultan Galiyef.*, s. 121.

¹⁰⁸ Oğuz Karaçay, “Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları”, *Töre*, Sayı: 171-172, s. 22.

¹⁰⁹ Karaçay, “a.g.m.”, s. 31.

¹¹⁰ Servet Avcı, “Neden mi Sivil Milliyetçilik”, *Yeniçağ*, 6 Ocak 2017, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/neden-mi-sivil-milliyetcilik-41168yy.htm>, 30.04.2019.

¹¹¹ Sinan Baykent, “Namık Kemal Zeybek ve Türkçülerin Yarını”, *Aydınlık*, 07.07.2017, (Çevrimiçi), <https://www.aydinlik.com.tr/ozgurluk-meydani/2017-temmuz/namik-kemal-zeybek-ve-turkculerin-yarini>, 30.04.2019.

¹¹² *Hürriyet*, 23 Nisan 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/dr-olgun-sultan-galiyevi-anlatt-40435416>, 30.04.2019.

Bir Türk ilim adamının başına gelenlerle ilgili olarak İlham Tohti adına yer verilen başka bir örnekte ise Uygur Türklerinin bağımsızlık mücadelesinden bahsedilmiştir. Bu konudaki görüşlerini aktaran Cazim Gürbüz'ün yazı başlığını "21. Yüzyılın Sultan Galiyev'i: İlham Tohti" olarak belirlemesi ve "Biz Galiyevler'e, Tohtiler'e bigâne kalmayız, kalamayız"¹¹³ demiş olması, yakın zamanlarda Türk milliyetçilerinde Galiyev refleksinin harekete geçtiği/geçirilmeye çalışıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Cazim Gürbüz, 31 Aralık 2016 tarihli Yeniçağ gazetesindeki "Son Okuduklarımızın Üçü" başlıklı yazısında ise Mithat Akar'ın 21. Yüzyılda Türkçülük adlı kitabını tanıtırken Akar'ın; en iyi Türkçü'nün Atatürk olduğuna dikkat çektiğini, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Sultan Galiyev, Attila İlhan ekseninde bir Türkçülüğü savunduğunu ve savunusunu güne uyarlamaya çalıştığını ifade etmiştir.¹¹⁴

Türkiye'de genel anlamda Türk milliyetçileri arasında Galiyev konusu, maalesef net olarak tanımlanamamıştır. Galiyev'i bu kesim içerisinde kimileri Türkçü, kimileri komünist, kimileri ise Pantürkist ve Turancı olarak kabul etmişlerdir. Konuya farklı bir bakış açısı getirmek isteyenler de belki de inkâr ve kabul çıkmazından sıyrılmak için Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal'i yan yana getirmek istemişlerdir.¹¹⁵ Bu yaklaşımı kabul edenlerin çoğunluğu, Türkiye'de Ulusal Sol olarak adlandırılmaktadır. Bilindiği üzere Mustafa Suphi'nin ölümünden sonra Türkiye Komünist Partisi'nin başına Şefik Hüsnü geçmiştir. Şefik Hüsnü ile birlikte Türk Solu içinde Ulusal Sol'a karşı bir Komprador Sol belirlemiştir. Bu gelişmeden sonra Türkiye'de Ulusal Sol-Komprador Sol mücadelesi meydana gelmiştir. Komprador geleneği sahiplenilenler de Maoist görüşte olanlardır. Sultan Galiyev konusunda henüz bir bilgilenme ve bilinçlenme süreci başlamadan yıllar önce bu hareket, Galiyev düşmanlığına başlamıştır.¹¹⁶

Gün Zileli, konuyu daha farklı bir mecraya taşıyarak son zamanlardaki ideolojik atıflara ihtiyatla yaklaşmak gereğine vurgu yapmıştır. Galiyev'in fikirlerinin sentezlenerek bir politik ittifak içerisinde girilme gayretlerinden bahsetmiştir. Ancak bu ittifakın da en başında ideolojik temel farklılıklarından dolayı mümkün olamayacağını iddia etmiştir. Yazısında söz konusu edilen politik ittifakın üç saçı ayağı olduğunu söylemiştir. Bu saç ayaklarını sıralarken dikkat çeken ortak nokta milliyetçilik kavramıdır:

1. Kendi tanımlarına dayanarak "Atatürk Milliyetçisi" diye adlandırılacaklar.

2. Yeni Hayat Dergisi ve Ortadoğu gazetesinden bazı yazarların oluşturduğu yine kendi tanımlarıyla "Türkçü-Ulusçu" bir çevre.

3. Aydınlik ve İşçi Partisi (Vatan Partisi oldu) çevresi.¹¹⁷

¹¹³ Cazim Gürbüz, "21. Yüzyılın Sultan Galiyev'i: İlham Tohti", Yeniçağ, 14 Şubat 2017, (Çevrimiçi) <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/21-yuzyilin-sultan-galiyevi-ilham-tohti-41664yy.htm>

¹¹⁴ Gürbüz, "Son Okuduklarımızın Üçü", Yeniçağ, 31 Aralık 2016, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/son-okuduklarimin-ucu-41092yy.htm>, 30.04.2019.

¹¹⁵ Sultan Galiyev Davası, s. 70.

¹¹⁶ Erdem, a.g.e., s. 45.

¹¹⁷ Zileli, "a.g.m.", s. 140.

Aslında Zileli'nin saptamaları son derece sert ve keskin ifadeler taşımaktadır. Attila İlhan'ın Galiyev'i sentezleme fikrine karşı duranlar için sarf ettiği; *"Türkiye'de Türkçüler, Komünistler ve İslamcılar Galiyev'de mutabakata varırlarsa yandılar hepsi... Yandılar... Bunun telaşı içindeler"*¹¹⁸ tarzındaki fikrini sert olmakla beraber ironik bir şekilde eleştirmiştir.¹¹⁹ Hüseyin Mümtaz'ın Yeni Hayat'taki yazısından da yola çıkan Zileli, Mümtaz'ın Türk milliyetçileriyle Galiyeciler'in ortak noktasının Turan olduğu, ancak Türklüğü kesinlikle ağızlarına almayan Ümmetçi yaklaşımla bir bağ kurulamayacağı yönündeki fikirlerini nakletmiştir.¹²⁰ Bu bağlamda Zileli, İrfan Ülkü'nün de 16-17 Aralık 1997 tarihli Ortadoğu gazetesindeki makalesine göre; Galiyecilik konusunda Türk Solu ile Türk Milliyetçilerinin ideolojik yakınlaşmasının mümkün olacağı görüşüne yer verdiğini belirtmektedir. Ancak Aydınlıkçılar'ın, böyle bir ideolojik yakınlaşmanın mümkün olmadığını belirttiklerini ve İrfan Ülkü'nün algıladığı şekilde eski ideolojik temellerinden kaydıkları yönündeki iddialarını reddettiklerini söylemektedir.¹²¹ Gün Zileli, tek bir milliyetçi ideolojide birleşmenin mümkün olmadığı şeklindeki yorumuyla, aslında kendisinin ne kadar ideolojik bir saplantıda olduğunu da göstermektedir. Zileli, bu açıktan yanlı ve sabit bakış açısıyla birlikte, Galiyev'in milliyetçiliği ile ulusal cephe dediği Ulusal Sol'un milliyetçiliğinin tek ortak yanının aynı etnik kökenden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Galiyev'in otoriterliğinin geçici olduğunu, ulusal cephecilerin ise kalıcı devlet otoritesinden yana durduklarını ifade etmiş ve ulusal cephecilerin devletçilik konusunda Galiyev ile zorlama bir bağ kurmalarının da teorik planda kaldığını söylemiştir. Zileli bu konuyu şu şekilde özetlemiştir:

*"Şu tarihi ironiye bakın ki; Mustafa Suphi'yi Karadeniz'e gömen egemen Türk milliyetçilerinin bugünkü bir kısım takipçileriyle, Mustafa Suphi'nin yakın arkadaşı Sultan Galiyev'i ortadan kaldıran merkezîyetçi büyük Rus sovenizmini, "Sosyalist Sovyetler Birliği" diye göklere çıkaran Aydınlıkçılar, bugün yine kendi merkezîyetçi-otoriter-devletçi politikaları uğruna haleflerinin bu mezarları bile belli olmayan kurbanları üzerinde el sıkışıp onları yetmiş yıl sonra, bir kere de ideolojik olarak katletmektedirler..."*¹²²

Son yıllarda ise sağdaki Türk milliyetçiliğinde, Sultan Galiyev ismine özellikle atıf yapıldığı görülmektedir. Ancak bu atıflar, genel bir Sultan Galiyev değerlendirmesi olmaktan ziyade son derece spesifik ve tamamıyla milli kaygılarla ilgilidir. Şevket Apuhan, *Analiz* adlı köşesinde; *"Şangay Türkiye'nin Dertlerine Çare Olur mu?"* sorusunu cevaplarken; Galiyev'in kuramındaki millilik ilkelerine atıfta bulunmuş ve Türkiye'nin çıkarlarının Avrupa'nın sömürgeci

¹¹⁸ Arslan Bulut'un Attila İlhan ile yaptığı söyleşi, "Galiyev Üç İdeali Birleştirmiş Zaten", *Ortadoğu*, 19 Şubat 1998.

¹¹⁹ Zileli, "a.g.m.", s. 141.

¹²⁰ "A.g.m.", s. 142.

¹²¹ *Aydınlik*, "Ülkücüler Milliyetçiliği Tartışıyor", 21 Aralık 1997.

¹²² Zileli, "a.g.m.", s. 160-161.

karakteri unutulurak sağlanamayacağını dile getirmiştir.¹²³ Bu tarz ifadelerde, milli ekonomi ilkesi bağlamında da Galiyev'in görüşlerine vurgu yapılmıştır. Mesela Cazim Gürbüz, *Atatürk Ekonomi ve Milliyetçilik*¹²⁴ adlı kitabının hemen başında Galiyev'in görüşlerine yer vermiştir. Galiyev'in "Eğer milli kültür istiyorsan, milli ekonomiye sahip olmaya çalışmalısın" dediğine vurgu yapan Gürbüz, olası bir çelişki ihtimaline karşı da açıklama yapmak gereksinimi hissetmiştir. Atatürk'ün ise; "Biz Türkler yüz sene evveline kadar her şeyi kendi çekicimizle, kendi örsümüz üzerinde vücuda getirir, kendi çarşımızda kendi elimizde satardık. İşte bunun için büyük millettik" sözlerini de aktaran Gürbüz, Galiyev'in "Milli Ekonomiye ekonomik milliyetçilik güdülerek varılır" ilkesinden hareketle, milliyetçilik noktasında Atatürk ile Galiyev'i buluşturmaya çalışmıştır. Her iki durumda da devletçilik ve milliyetçilik ilkesinin vazgeçilmezliğini savunan Gürbüz'e göre; Galiyev'in kuramı son derece doğrudur ve "hem milliyetçi bir dünya görüşüne sahip olup hem de liberal ekonomiye taraftar olunamaz." Gürbüz, devamla şunları ifade etmiştir:

"Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarında siyaseten Türködür, ekonomide ise halkçı, toplumcu ve korumacı olmuştur. Yani piyasanın gerekleri tamam ama devlet gerektiği zaman bu piyasaya girer, girmeli. Atatürk devletçiliğinin esası şudur ama: "Devlet işletmeciliği geçici, devletçilik kalıcı." 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile birlikte bu ilkenin "devletçilik kalıcı" bölümü düşman ilan edilmiştir. Bugün eksikliğini çektiğimiz işte budur..."¹²⁵

Galiyevizm'de İslam Teması

Sultan Galiyev, iyi yetiştirilmiş bir Müslüman olarak ergenliğini tamamlamıştır. 15 yaşına kadar namazları dahi aksatmamış olduğu, şarap içmediği kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Sultan Galiyev'in gençlik yıllarıyla birlikte itikadî manada yaşadığı dönüşümün sebepleri yerinde tahlil edilmelidir. 23 Mayıs 1923'te Stalin'e yazmış olduğu mektupta; "On altı yaşıma geldiğimde gerçek bir ateist olmuştum" diyen Galiyev'in, kendisini tanımlarken kullandığı "Ateist'im" kavramını sosyo-psikolojik açıdan irdelemek gerekmektedir. Dindar olmamasına, ateizm çerçevesinde düşünmesine rağmen -en azından kendi ifadelerinde bu vardır- bu konuda son derece dikkatli davranmıştır.

Sultan Galiyev'in dine bakışı aslında kültürle eklemlidir yani kültürel bir İslam inancına bağlı olduğu görülmektedir. Camilerin kapatılmasına karşı çıkmasını, bu uygulamanın komünist propagandaya zarar vereceği düşüncesinde olduğuna bağlayanların sadece Galiyev'in ifadelerine göre haklı olduğu anlaşılmaktadır. Galiyev, Hristiyan Bolşeviklerin kiliseleri yakmalarının Türk bölgelerinde uygulanmasına karşı çıktığında şunları ifade etmiştir: "Benim

¹²³ Şevket Apuhan, "Şangay Türkiye'nin Dertlerine Çare Olur mu?", *Yeniçağ*, 24 Kasım 2016, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/sanghai-turkiyenin-dertlerine-care-olur-mu-151306h.htm>, 30.04.2019.

¹²⁴ Gürbüz, *Atatürk, Ekonomi ve Milliyetçilik*, Nergiz Yay., İstanbul 2017.

¹²⁵ (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/milli-kultur-milli-ekonomi-ekonomik-yasayis-birligi-47825yy.htm>, 26 Ocak 2019.

*halkımı toplu halde bularak propaganda yapabileceğim sadece ve sadece camiyelerim var...*¹²⁶

Sultan Galiyev'in kültürel İslam'a bağlı olması aslında şahsına münhasır bir tercih değildir. Toplumun genel yapısı, kültürel bir din anlayışına uygundu ve Kazan Türklerinin genelinde din değil, millet birinci sırada gelmekteydi. Kazan toplumunda önemli görülen unsurlar dil ve kültür olmuştur. Renad Muhammedi, bir söyleşisinde bu toplumsal gerçeği belirterek aslında Galiyev'in dine bakışını da özetlemiştir.¹²⁷ Galiyev için milleti ve milliyeti, Bolşeviklikten ya da dinden daha ön planda yer almıştır. Onun devrime katılma gerekliliği de millete hizmet etmek fikrinden kaynaklanmıştır. Tüm bu gerçeklere rağmen Türkiye'de İslamcı karakteriyle bilinen Sebülürreşad Dergisi, ilginç bir şekilde 2017'nin ilk ayındaki kapakta, Sultan Galiyev'e yer ayırmıştır. Dergi, Galiyev için söylenen "*milliyetçidir*" veya "*komünisttir*" söylemlerinin tam tersi yönde doğrudan; "*Galiyev İslamcıdır*" ifadesini vurgulamıştır. Bu vurgulamanın üzerine kendisine yapılan eleştirilere ise herhangi bir şekilde cevap vermemiştir/verememiştir.¹²⁸

Galiyev'in Müslüman olup olmadığı tartışması bir yana bırakılarak onun İslam'ı, dönemin şartları çerçevesinde nasıl ele alıp yorumlamış olduğuna dikkat edilmelidir. Dolayısıyla Galiyev'in kuramının merkezinde yer alan "*Mazlum Milletler*" kavramında "*İslam'ın yeri nedir?*" sorusunun cevabı, Galiyev ve İslam bütünleşmesini de açıklamış olacaktır. Bennigsen ve Quelquejay'ın ifade ettikleri şekilde; ateist olan bir kişiliğin tuhaf bir evrim sonucunda dışarıdan gelen din düşmanı maddeciliğe karşı İslamiyet'i savunan bir modele dönüşmesi, gerçekten bir paradoks muydu? Hayatının hiçbir döneminde açıkça dinden çıktığını veya İslam cemaatinden çıkmak istediğini söylememiş olması,¹²⁹ hangi gerçeğin ifadesiydi?

Galiyev'in İslam ile ilgili söylemiş olduğu sözlerin, ortaya koymuş olduğu faaliyetlerin bir arada değerlendirilmesi, ortaya ilginç bir şekilde Bolşeviklik konusunda olduğu gibi "*oportünist mi pragmatist mi?*" tartışmasını önümüze getirmektedir. Yani Galiyev, ateistliği mi araç edinmiştir yoksa İslam'ı mı? Bu, oldukça önemli bir sorudur ve net bir cevabı vermek ise duygusallıktan kurtulabilme başarısına bağlıdır. Galiyev, bir din âlimi olmamasının yanında, dine dayalı bir ideolojinin de savunucusu olmamıştır, belki de olamamıştır. Bu bakımdan Devrim Rusyası'nda salt dine dayalı bir siyasetin ne derece rasyonel bir hareket olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Galiyev, kuramını dayandırdığı materyalist (kendisinin "*Enerjetik Materyalizm*" olarak tanımla-

¹²⁶ (Çevrimiçi) http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/966655/inancli_komunistten__milli_devrimciye.html, 26 Ocak 2019.

¹²⁷ Bu söyleşide Renad Muhammedi şunları dile getirmiştir: "*Moskova'da bir din görevlisi ile karşılaştım. Bana; 'Biz ilk önce Müslüman, sonra Tatar Türküyüz' dedi. Karşı çıktım. 'Biz ilk önce öz milletin çocukları sonra Müslümanız' dedim. Bizim büyük bir şairimiz der ki; 'Her şey değişebilir bu dünyada, vatan bile gider ama süt kalır.'*" (Yasin Baturhan Ergin, "Renat Muhammediyev İle Söyleşi", (Çevrimiçi), <https://odatv.com/mustafa-kemal-umit-bagliyorum-2012171200.html>, 26 Ocak 2019).

¹²⁸ Mehmet Şeker, "Sebülürreşad", *Yenişafak*, 2 Ocak 2018, (Çevrimiçi), <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmetseker/seblurresad-2041820>, 30.04.2019.

¹²⁹ Bennigsen - Quelquejay, *a.g.e.*, s. 209.

diği bir materyalizm) anlayışın bir gereği olarak ateisttir. Hatta bu ateistliğinde Zeki Velidi Togan'a göre oldukça samimidir. Togan, *Hatıralarında* Galiyev için şunları dile getirmiştir: "...Sultan Galiyev'in bizden diğer farkı; komünizme bizim gibi bir zaruret icabı değil, bizzat buna inanarak intisap etmiş ve samimi olarak din aleyhtarı kesilmiş olması idi."¹³⁰ Oysa Galiyev, ateizm ve din konusuna bakışını; "...Rakiplerimizin elinden, bizi bu sorun konusunda yenebilecekleri bütün silahları almamız gerekir; kime gerekiyorsa herhangi bir dinle savaşımız olmadığını, sadece kendi ateist inançlarımızın propagandasını yaptığımızı, bu konudaki doğal hakkımızı kullandığımızı açıkça söylemeliyiz..."¹³¹ ifadeleriyle açıklamıştır. Galiyev, Togan'ın üzerinde durduğu bu din aleyhtarlığı konusunda ateizmi saldırı aracı olarak kullanmamıştır. Oğuz Şaban Duman'a göre; tam tersine halkının inançlarına yaklaşırken daha tedbirlili ve yumuşak metotların bilinci içindedir. Bu bilinç içinde de din karşıtı propaganda için yeni metotlar ve yollar aranması gerektiğine işaret etmiştir.¹³²

Galiyev'in İslam konusu üzerinde en belirgin görüş ve düşünceleri onun "*Müslümanlar Arasında Din Karşıtı Propagandanın Yöntemleri*" isimli makalesinde yer almaktadır. Ancak, ilgili makalenin de farklı kesimler tarafında manipüle edilmiş olduğu görülmektedir. Burada öne sürülen fikirler bölünerek adeta iki ayrı makale gibi ele alınmıştır. Oğuz Şaban Duman'ın da belirtmiş olduğu üzere; sağ kesim bu makalenin İslam'ı övücü yönünü verirken, sol kesim ise Galiyev'in ateistlik durumunu ön plana çıkarmıştır.¹³³ Duman'ın da tespitine göre bu makaleden yola çıkarak Galiyev için; "*Müslüman mıydı?*" sorusuna olumlu bir cevap vermek söz konusu değildir. Ancak meseleye daha önce de değinildiği gibi Galiyev'in Müslüman olup olmadığı sorusundan değil, İslam'ın Galiyevizm'de nerede yer almış olduğu perspektifinden bakılması önem arz etmektedir. Diğer taraftan ilk soru üzerinde durulursa, Sultan Galiyev'in her ne kadar ateist olsa da kültür bakımından Müslüman olarak tanımlanabildiği anlaşılmaktadır.

Galiyev'in düşüncesinin yanı sıra Galiyevci akımın dine yaklaşımının daha önemli olacağı fikrini önceleyen Erel Tellal,¹³⁴ Oliver Roy'un Galiyevci akım için söylemiş olduğu Laik Panislamist¹³⁵ kavramını aktarmıştır. Galiyev'in belirlediği din karşıtı propaganda yöntemlerinden yola çıkarak Müslümanlığı, Bolşevizm için kullanmış olduğu kanısının,¹³⁶ genelleme haline getirilmesinin aslında son derece yüzeysel bir saptama olduğu da düşünülebilir. Bu halde şu soru akla gelebilir: "*Galiyev, Müslümanlığı mı Bolşevizm için kullanmıştır yoksa İslam toplumunun geleceği için mi Bolşevizm mi kullanmıştır?*" Böylece Galiyev'in Lâik bir Panislamist olabileceği yorumuna katılmakla birlikte,

¹³⁰ Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1999, s. 289.

¹³¹ Erdem, *a.g.e.*, s. 436.

¹³² Duman, *a.g.e.*, s. 113.

¹³³ Duman, "Sultan Galiyev'de Medeniyet Tartışmaları...", s. 113.

¹³⁴ Tellal, "a.g.m.", s. 111.

¹³⁵ Oliver Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev. Mehmet Morali, Metis Yay., İstanbul 2009, s. 81.

¹³⁶ Tellal, "a.g.m.", s. 112.

Müslümanlığı Bolşevizm için kullanmıştır yorumunu kabul etmek çelişkili durmaktadır. Hasan Basri Gürses'in ise söz konusu makaleden yola çıkarak, Bennigsen ve Quelquejay'ın Galiyev'in bu yazısının İslamiyet üzerine yazılmış üstü örtülü bir kaside olduğu¹³⁷ yönündeki açıklamalarını önemsemesi, yukarıdaki sorunun cevabına yönelik önemli ipuçları vermektedir. Her ne kadar Galiyev'in bu makalesi, Bolşevik idaresi için acemice din karşıtı propagandanın aşırılıklarına karşı açık bir uyarı niteliği ve görünürde Bolşevikler için fayda taşısa da Stalin, bu makalede Galiyev'in Marksizm'den farklı ve açıkça bir İslami Komünizm'in temellerini atma iradesini görmüştür.¹³⁸

Galiyev'in özellikle Müslüman din adamlarının (Mollaların) toplumdaki önemini belirten sözlerinden ve onların halk üzerinde Papa'nın Rus mujiği (köylüsü) üzerinde sahip olduğu etkiden daha fazlasına sahip olduklarına yaptığı vurgudan hareket eden Mehmet Bedri Gültekin de böyle bir fikre sahip olan Galiyev için din karşıtı olmanın söz konusu olamayacağını ve Galiyev'in makalesinin başlığının tersine bir mesaj verdiğini ve hatta onun "takiye" yaptığını ifade etmiştir.¹³⁹ Bu şekilde yaklaşım, aslında Sovyet Komünizmi perspektifinden kurtulamayan bir bakış açısına sahip Galiyev karşıtlığının, yine aynı ağızlar tarafından dillendirilmesinden başka bir şey değildir. Sultan Galiyev'in sosyalizmin ilk etapta İslam'ı kollaması gerektiğine yapmış olduğu vurgular, kendisinin daima bu çevre tarafından -tamamen Sovyet anlayışıyla beslenmiş olan fikir çevreleri- Panislamizm ile suçlanmasına sebep olmuştur.¹⁴⁰ Galiyev'e göre etkisi son derece ortada olan bir İslam dininin, toplumun yaşama biçimi ve inanç manzumesi olması, onun tamamen ortadan kaldırmayacağı gerçeğini göstermektedir. Yine Galiyev'e göre temelde İslamiyet'e Lâiklik eklenilebilirdi. Bu suretle İslam, geleneksel yapısıyla muhafaza edilebilir ve fanatik unsurlardan arındırılabilirdi.¹⁴¹

Kadimciler ile Ceditçiler arasındaki mücadelenin boyutları düşünüldüğünde Galiyev gibi ilerici ve devrimci bir kişiliğin, Ceditçiler arasında yer alması da onun İslam'a bakış açısını ortaya koymaktadır. Galiyev'in dinlere eşit mesafeli yaklaşmasına rağmen, Müslüman bölgelerde camilerin kapatılmasına şiddetle karşı çıkmış olması, onun tutuculuğundan veya salt Panislamist olmasından kaynaklanmamaktadır. Camilerin kapatılmasına karşı çıkışının sebebini şu şekilde açıklamıştır: "Toplum henüz ulus-devlet aşamasına ulaşmadı. Kurumsal olarak yalnızca camilerde bir araya gelebiliyorlar. Onları toplu halde karşımda bulup propaganda yapabileceğim yegâne mekânları da kendi ellerimizle kapatamayız."¹⁴² Onun, devrim adına başarılı olunmak isteniyorsa Müslümanların devletin tüm kademelerinde ekonomik, idarî ve sosyal organlarının içine çekilmesi gerektiğine olan düşüncesi, Türkiye'de de Mos-

¹³⁷ Gürses, *a.g.e.*, s. 19.

¹³⁸ Çakırca, "a.g.m.", s. 59.

¹³⁹ Gültekin, *a.g.e.*, s. 96-97.

¹⁴⁰ Karaçay, "a.g.m.", s. 26.

¹⁴¹ Pekmezci, "Sultan Galiyev", *Türkistan*, Sayı: 5, Yıl: 2, 1989, s. 15.

¹⁴² Kakinç, *a.g.e.*, s. 202.

kova veya Pekin endeksli düşünen sol çevrede Panislamizm ile suçlanması sebep olmuştur.

Sultan Galiyev İle Mustafa Kemal Atatürk Arasında Bağ Kurma Çabaları

Türkiye'de Sultan Galiyev okumalarında dikkat çeken önemli bir nokta da Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk arasında bir bağ kurulmaya çalışılmasıdır. Bu bağ, kimilerine göre oldukça mantıklı ve gerçekçi, kimilerine göre hayali ve zorlama, kimilerine göre ise mutlaka kurulması gereken bir bağıdır.

Birinci ve üçüncü kategoridekiler, Türkiye'de daha çok "Milliyetçi Sol" ya da "Ulusal Sol" olarak adlandırılmaktadır. Vedat Bilgin, Akşam'daki "Nerede O Eski Komünistler?" başlığı altındaki yazısında, millici tavrıyla ön plana çıkan komünist anlayışta bulunarak, örnek gösterdiği şahsiyetlerin Sultan Galiyev'den beslenmiş olduklarına vurgu yapmıştır.¹⁴³ Aslında bu kategorinin en tipik örneği Attila İlhan'dır. Attila İlhan, emperyalizm karşıtı Anadolu hareketinin Galiyevizm ile aynı değerleri paylaştığını, mazlum halkların zalimlere karşı savaşında örnek olduğunu öne sürerek, Galiyev-Mustafa Kemal çizgilerini birleştirmeye çalışmıştır.¹⁴⁴ Bu düşüncede olanların ağırlık merkezi gerek Sultan Galiyev'de gerek Mustafa Kemal Atatürk'te görülen antiemperyalist tutumdur. Mustafa Kemal Atatürk, Batılı emperyalistlerin Anadolu Türklüğünü tarihten silmek adına yaptıkları hamlelerin önüne geçmiş, etrafında oluşan dirayetli kadronun desteğiyle topyekün bir mücadele sonucunda antiemperyalist savaşı kazanmıştır. Sultan Galiyev ise hem Çarlar hem de Sovyetler tarafından tüm ekonomik ve kültürel değerleri sömürülen Tıran halkları için ölümüne girilen bir kavgayı kaybetmiştir.¹⁴⁵ Bu kaybedişte, Galiyev'in yanında Mustafa Kemal Atatürk için var olan nitelikli kadroların eksikliğinin de etkisi dikkate alınabilir. Çünkü çok önemli isimler bir şekilde Sovyet yönetimi tarafından tasfiye edilmiş, bazıları ise ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla Galiyev'in etrafında oldukça sınırlı sayıda dava arkadaşı kalmıştır.

Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk'ü yakınlaştırma gereği fikrinde olanlara göre; yapılması gereken sentezin Galiyevizm/Kemalizm bileşkesinde olabileceğidir. Attila İlhan, bu sentezlemeyi savunurken, Ulusal yazarlarından Mehmet Gürsan Şenalp'in fikirlerine de yer vererek Şenalp'in şunları söylediğini aktarmıştır:

"Bu noktada yalın, net ve işlevsel yaklaşımlara sahip olan Mustafa Kemal ve Sultan Galiyef'in değerlendirilmesi gerekir. Aynı dönemde yaşamış bu iki devrimci/tarihsel kişiliğin fikirlerinin Avrasya Projesi'nin yol göstericisi olması zorunludur. Kemalist hareket, antiemperyalist ulusal kurtuluş mücadelelerinin ilki ve zaferle sonuçlandırılanı olup, pek çok mazlum ulusun kurtuluş ideolojisi olmuş tarihi bir yaklaşımdır. Batı'nın tahammülsüzlüğünü gizlemediği bir teori/pratik bütünüdür. Sultan Galiyef ise aynı dönemde, yaşadığı toplumu Rusya'daki devrim sürecine katabilmek için,

¹⁴³ Vedat Bilgin, "Nerede O Eski Komünistler?", *Akşam*, 5 Temmuz 2017, (Çevrimiçi), <https://www.aksam.com.tr/vedat-bilgin/yazarlar/nerede-o-eski-komunistler/haber-639728>, 30.04.2019.

¹⁴⁴ Tellal, "a.g.m.", s. 127.

¹⁴⁵ Ekinci, "a.g.m.", s. 424.

*Müslümanlığın, Türklüğün ve Sosyalizmin müthiş sentezini yaparak, hep-
sinin ortak noktasını anti-sömürgecilik olarak saptamıştır...¹⁴⁶*

Sultan Galiyev'in Ekim Devrimi'nin hemen sonrasında dile getirmiş olduğu teze göre; Türk İstiklâl Mücadelesi de Anadolu proletaryasının Batı emperyalizmine karşı bir başkaldırı hareketinden başka bir şey değildir. Ancak metodolojik olarak Sultan Galiyev'in dört aşamalı bir plan ileri sürmüş olduğu görülmektedir.¹⁴⁷ Aslında Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk arasında bir bağ kurma eğilimini, üç ana ölçüt ekseninde yorumlamak gerekir. Birincisi 1921 tarihli Sovyet-İngiliz Ticaret Antlaşması sonrası Türkiye-Sovyetler ilişkisi; ikincisi Mustafa Suphi Olayı; üçüncüsü ise Ekim Devrimi'ne Türkiye'den nasıl bakıldığıdır. Bu sıralanan ölçütler aynı zamanda Galiyev'in trajik sonunun da başlangıcı olmuştur.¹⁴⁸

1921 tarihli Sovyet-İngiliz Ticaret Antlaşması'nda yer alan; "*Rus Sovyet Hükümeti başta Hindistan ve Afganistan bağımsız hükümeti olmak üzere Asya halklarını, askerî, diplomatik veya herhangi bir eylem ve propaganda biçimiyle, İngiliz çıkarlarına veya İngiliz İmparatorluğu'na karşı, düşmanca eylemlere teşvik etme girişimlerinden, imtina eder...*" şeklindeki ifade, meselenin anlaşılması için son derece önemlidir. Bu maddeye bakıldığında, Moskova'nın yani Sovyet Komünizmi'nin "*Mazlum Milletler*" kavramını dert edinmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle İngiliz-Sovyet Ticaret Anlaşması, sadece sömürgelelerdeki ve nüfuz bölgelerindeki sosyalist mücadeleleri değil, İngiliz işçi ve sosyalist hareketini de olumsuz yönde etkilemekten geri kalmayacaktı. Aksi istikamette ise 1920'li yıllarda Ankara'nın tutumu daha çok "*Mazlumlar Enternasyonalizmi*" görüşünü savunan Sultan Galiyev'in tutumuna yakındır. Mustafa Kemal Paşa, Attila İlhan'ın da vurgulamış olduğu gibi; Moskova'nın mazlum milletlere verdiği sözü tutmadığından şikayetçi olmuştu ve aslında bu şikâyet, Galiyev'in şikayetiydi.¹⁴⁹

Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk arasında kurulması arzulanan bağın ağırlık merkezinin antiemperyalist yaklaşım olduğu görülmektedir. İlginç olan, bu yakınlaştırmada ısrarcı olduklarını söyleyebileceğimiz düşüncedekilerin, bu bağın kasıtlı olarak kesilmiş olduğunu belirtmeleri ve günümüzde ise tekrar kurulması gerektiği üzerinde durmalarıdır. Bu görüşe göre; Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk'ün mücadelesi aslında ortak bir ideali göstermektedir. Sultan Galiyev ile Atatürk arasında bağlantı kurarken, genel anlamda Atatürk algısının da değişkenlik göstermiş olduğu dikkat çekmektedir. Burhan Ayerî, 23 Nisan 2017 tarihli Yeniçağ gazetesinde Taha Akyol'un, *Ama Hangi Atatürk?* adlı etüdüne atıf yaparken, Akyol'un bu konudaki tespitine yer vermiştir. Akyol'a göre;

"Atatürk resimlerinden birini seçerek öbürlerinden çok farklı, hatta öbürlerine zıt Atatürk kurguları yazmak mümkün ve kolaydır. Sol Kemalistle-

¹⁴⁶ İlhan, *Sultan Galiyef...*, s. 130.

¹⁴⁷ İkinci, "a.g.m.", s. 428.

¹⁴⁸ Gürses, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁴⁹ İlhan, *Sultan Galiyef...*, s. 128.

*rin kurguladığı Mustafa Kemal, Milli Mücadele dönemindeki sol terimleri kullanan Mustafa Kemal Paşa'dır. Baş dostu Lenin'dir. Doğan Avcıoğlu'nun kurguladığı Atatürk'tür. Attila İlhan'ın Gazisi de elbette solcudur ama daha Asyalıdır. Sultan Galiyev'le tarihsel duruş beraberliği vardır. O bakımdan Avcıoğlu'nun Atatürk'üne göre Attila İlhan'ın Gazi'sinde Müslüman kimliği ve Asyalı vasfı hayli belirgindir.*¹⁵⁰

Ulusal Sol'un akıbetini ilgilendiren bir kaygının taşındığı izlenimini veren bu yaklaşım için Galiyev'in oluşturduğu kuram, Türkiye'de Atatürk tarafından Türk Devrimi ile hayata geçirilmiş ve Atatürkçülük adıyla bir ideoloji haline gelmiştir.¹⁵¹ Bu yaklaşımın, son derece duygusal ve gayri mantıklı olduğu, İnan Kahramanoğlu'nun Atatürk ve Galiyev'i tek bir çizgi olarak kabul etmeyi bir miras gibi algılamasından anlaşılmaktadır.¹⁵² Atatürk'ün, kapitalizmi, emperyalizmi, ezen-ezilen millet ayrımını Ekim Devrimi'nden, Lenin ve Stalin'den öğrenmiş olduğunu¹⁵³ dile getirmek, nasıl tartışmaya açık bir durum ise yine Atatürk'ün Sultan Galiyev'in görüşlerinden yola çıkarak Türk Devrimi'ni gerçekleştirdiğini kabul etmek de bir yanılısamadır. Başta belirtilen Atatürk'ün kapitalizm ve emperyalizm kavramlarını Ekim Devrimi'nden öğrendiği yönündeki görüşün dayanak noktası, Aralov'un davetinde Atatürk'ün Ekim Devrimi hakkındaki değerlendirmeleridir:

*"...Şimdi itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, bu kıyam ve bu isyan vuku bulunduğu dakikada biz, Rusya'da olduğu gibi emperyalizm ve kapitalizmin manasını düşünmemiştik. Yalnız mevcudiyetimizi tehdit eden kuvvetleri idrak ediyorduk. Vaziyet inkişaf ettikten sonra bizi de tehdit eden kuvvetlerin, Rusya'daki inkılâba sebebiyet veren mevcudiyetler olduğu anlaşıldı. Filhalka Türkiye halkının karşısında emperyalistler, kapitalistler...mevcudiyetini, istiklâlini inhaya mütesaddi müstevililer ahz-ı mevki etmişlerdi..."*¹⁵⁴

Sovyet-İngiliz Ticaret Antlaşması'yla aynı yılda, Ankara Hükümeti ile Sovyetler arasında da bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. 20 Ekim 1921'de Fransızlar ile imzalanan Ankara Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra İngilizler, Anadolu'daki Yunan işgali fikrinden vazgeçmişlerdi. Türkiye için ise ortaya Batı ve Sovyetler arasında bir tercih denklemi çıkmıştır. Sovyetler ile imzalanan antlaşma gereği, her iki ülke birbirleri aleyhinde propaganda yapmayacaklarına dair söz vermiştir. Ankara Hükümeti'nin Sovyetler'e yönelik "Brest-Litovsk antlaşmasına uygun olarak" Türk savaş tutukluları arasında "Bolşevik propagandasının durdurulması" ve Yeni Dünya gazetesinin yayını-

¹⁵⁰ Burhan Ayeri, "İlk Kravatımı Bir 23 Nisan Günü Taktım", *Yeniçağ*, 23 Nisan 2017, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ilk-kravatimi-bir-23-nisan-gunu-taktim-42520yy.htm>, 30.04.2019.

¹⁵¹ Erdem, *a.g.e.*, s. 48. (İnan Kahramanoğlu'nun bu kitaba yazmış olduğu önsözde; "Galiyevçilik mi, Atatürkçülük mü?" diye bir açmaz meydana getirmesi de son derece ilginçtir).

¹⁵² *A.y.*

¹⁵³ Gültekin, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁵⁴ Sadi Borak, *Atatürk: Resmî Yayınlarla Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Kırmızı Beyaz Yay., Ankara 2004, s. 180-181.

nın askıya alınması kararının uygulanması için notalar gönderdiği, Galiyev tarafından dahi bilinmekteydi.¹⁵⁵ Bunların yanı sıra Mustafa Kemal Paşa, Çarlık Rusya döneminden itibaren devam ettirilen Rus Politikası dolayısıyla Sovyetler'in dostluğuna güven duymamıştır. Çünkü Rus Politikası'nda Boğazlar, vazgeçilmeyen stratejik plan dahilindedir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'ya göre Sovyet Dostluğu, diplomatik endişelerden öte bir kavram değildir. Diğer taraftan Stalin, hiçbir zaman koloni ihtilallerinden vazgeçtiklerini açıkça belirtmemiştir. Sovyetler için, koloni ihtilalleri nihai bir amaç olmamıştır. Koloni ihtilalleri, kapitalist dünyayı zayıf düşürmeye yönelik bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeplerdir ki; 1919-1924 yılları arasında Sovyet Dış Politikası, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Milli Kurtuluş Savaşı'na destekçi görünmüştür. Hatta Mustafa Suphi ve 14 arkadaşının öldürülmesine, TKP'nin dış bürosunun sert protestolarına rağmen, kısa süre sonra Türk-Sovyet Paktı'nı imzalamışlardır.¹⁵⁶ Ancak daha sonraki süreçte özellikle İzmir İktisat Kongresi, Türk-Sovyet ilişkilerini değerlendirmede sonuçları itibariyle önemli bir gelişme olmuştur. İsmet Bozdağ'a göre; Liberal ekonomi anlayışı ile bir taraftan Batı'ya kendilerinden yana olunduğu ve Bolşevikliğin Akdeniz'e inmesini önleyen bir yangın duvarı olunacağı izlenimi verilirken, Sovyetler'e; *"Halk, liberal ekonomiden yana hatta işçiler bile liberal ekonomiden yana oy kullandılar. Bu durumda yapacak bir şey yok. Bekleyeceğiz."* denmiştir.¹⁵⁷ Sonuç itibariyle İzmir İktisat Kongresi ile Sovyetler, oyuna getirilmiş olduklarını anlamışlardır. Bu gerekçelerden dolayı Gültekin'in Mustafa Kemal'in bütün ömrü boyunca Sovyetler ile dost kaldığı yönündeki kabulü,¹⁵⁸ tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir.

Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde ve Sultan Galiyev'e karşı tutumda önemli bir diğer konu da Mustafa Suphi Olayı'dır. Türk İstiklâl Harbi ile Sultan Galiyev ve takipçilerinin faaliyetleri arasındaki ilişki ve bu ilişkide aracı olma görevini üstlenen Mustafa Suphi konusu, günümüzde dahi karanlıkta kalmış sorularla dolu olarak tam anlamıyla çözümlenememiştir. Mustafa Suphi, Sovyet Hükümeti'ne yandaşlığını sunan ilk Türk olarak tarihe kaydedilmiştir.¹⁵⁹ Sultan Galiyev ve Mustafa Suphi, ileri vadede bütün Türk dünyasını birleştirecek Turan Cumhuriyeti'nin önemli unsurlarından birisi olarak kabul ettikleri Anadolu'yu ve Kemalist hareketi hassasiyetle takip etmişlerdir.¹⁶⁰ Hatta

¹⁵⁵ "Mustafa Suphi Üzerine İki Belge", *Ant Dergisi*, Sayı: 182/9, Ocak 1971, s. 52.

¹⁵⁶ Sayılın, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁵⁷ İsmet Bozdağ, *Atatürk'ün Avrasya Devleti*, Tekin Yay., İstanbul 1999, s. 55.

¹⁵⁸ Gültekin, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁵⁹ "Mustafa Suphi Üzerine İki Belge", s. 51.

¹⁶⁰ Galiyev Türkiye hakkında görüşlerini ifade ettiği bir yazısında şu gerçekleri vurgulamıştır: *"Çok acı çekmiş olan Türk halkının ünlü düşmanları için bile artık bu ülkede neler olduğu apaçıktır: Sağlıklı bir millî diriliş süreci. Daha önceden buna inanmamış ya da bundan kuşku duymuş olanlar, bunu derilerinde hissediyorlar. Türk işçi ve köylülerinin ve ilerici Türk entelijensiyasının Türkiye'nin millî diriliş çalışmasına adanmış süngüleri, kime gerekirse gerçekçi düşünmeyi öğretti. Bundan dört yüz yıl önce Rus Çarları Doğu'ya ilerleyebilmek için Kazan Hanlığı'nu, kuzey Türklerinin bu kalesini yenmek ve Tatar savaşçıların cesetleri üzerinden geçmek zorunda kalmıştı; aynı şekilde Batı Avrupa emperyalistlerinin de Doğu'ya giden yolu kendilerine açmak için güney Türkleri olan Osmanlıları*

Attila İlhan, Sivas Kongresi'ne Rusya tarafından gönderilen Mahmudov isimli temsilcinin de Sultan Galiyev'in adamı olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶¹

Türkiye'ye duyulan umuttan dolayı Galiyev ve Nerimanov başta olmak üzere Millî Komünistler, Türk İnkılabı'nın başarıya ulaşması için büyük çaba sarf etmişlerdir. Nerimanov'un Azerbaycan'ının Kemalist harekete yaptığı yardımların yanı sıra Galiyev de Türk İnkılabı'nın başarıya ulaşması için Sovyetler'in desteğini sağlamaya çalışmıştır.¹⁶² Renad Muhammedi, KGB arşivlerinden çıkan belgelerde Sultan Galiyev'in Türk elçiliğinden gelen dostlarına; *"Mustafa Kemal'e ümit bağlıyorum"* dediğini belirtmektedir.¹⁶³ Erol Manisalı, Masayuki Yamaguchi'nin 1990 yılında kendisine; Sovyet Devrimi'nden hemen sonra Moskova'nın Bakü'ye Sultan Galiyev'i gönderdiğini, Galiyev'in Bakü'ye ulaştığında her yerde asılı Atatürk posterlerini görünce oldukça şaşkınlığa düştüğünü ifade etmiştir.¹⁶⁴ Haddizatında Galiyev, Türkiye ile ilgili görüşlerinde özetle; *"Avrupalı hükümdarlara Türkiye'yi sindirmek kısmet olmadı, olamayacaktır da... Türkiye yalnızca kendisi yaşamakla yetinmeyecek, Avrupa tarafından zorla kapatılmış olan kendi eski parçalarına ve geri kalan tüm Orta Doğu'ya hayat verecektir."* demişti. Aynı şekilde küresel güçlerin bir gün Yugoslavya'yı da parçalayacağını gören Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun da beklentisi aynıydı: *"Bu küresel hakimiyete karşı ayaklanma yine Mustafa Kemal'in ülkesinde başlayacaktır, mazlum milletlerin öncüsü yine Türkiye olacaktır."*¹⁶⁵

Mustafa Suphi'nin ve beraberindeki on dört kişinin bir Stalinist komploya kurban gittikleri yönünde öne sürülen görüşün tutarlılığı da bazı analizlerde kabul edilmektedir. Bununla beraber bu komplonun, Stalin ile Kazım Karabekir arasındaki iyi ilişkiler göz önüne alınarak bu iki isim marifetiyle¹⁶⁶ gerçekleştirilmiş olduğuna dair iddialarla da karşılaşılacaktır. İddiaların gerçekliği tartışılabilir ama sonuçta Mustafa Suphi'nin ölümü ile Galiyev ve Mustafa Kemal Paşa arasında planlanan bir irtibatın kesildiği yargısına ulaşılabilmek-

yenmesi gerekiyordu. Batı halklarının Doğu'ya ilerlemesinden önce Türkiye onlara doğru umutsuz bir atak yapmamış mıydı? Asya ve Afrika'daki konumlarının gerçek sahipleri olabilmek için Avrupa halklarının Osmanlı savaşılarının cesetleri üzerinden geçmesi gerekiyordu. Kazan'ın Rus nallarının altında ezilmesi bir günde olmadı. Avrupa'nın da onları zayıflatmak ve onları Balkanlar'dan, Mısır'dan, Arabistan'dan, Mezopotamya'dan vb. çıkartmak için güney Türkleri ile yüzlerce yıl süren savaşlar yapması gerekti. Avrupalı yöneticiler Türkiye'nin gövdesinden parçalarını koparmayı başardılar ama Türkiye'yi parçalamayı başaramadılar. O yaşadı ve yaşayacak. Bize göre, o sadece yaşamakla kalmayacak, eskiden onun olan, ondan Avrupa'nın zoruyla koparılan parçalarına, Yakın Doğu'nun geri kalanına da yaşam verecek." (Erdem, a.g.e., s. 668-669).

¹⁶¹ Erol Manisalı, "Siyasal İslam, Batıcılar, ABD ve Rusya Arasında Sıkıştırılan Türkiye", (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/952730/Siyasal_islam__Batıcılar__ABD_ve_Rusya_arasında_sikistirilan_Turkiye.html, 30.04.2019.

¹⁶² Erdem, a.g.e., s. 44.

¹⁶³ Yasin Baturhan Ergin, "Renat Muhammediyev ile Söyleşi", (Çevrimiçi), <https://odatv.com/mustafa-kemal-umit-bagliyorum-2012171200.html>, 26 Ocak 2019.

¹⁶⁴ Cumhuriyet, 16 Mayıs 2017, (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/741567/Ona_hakaret_bir_Ataturk_meselesi_degildir.html, 30.04.2019.

¹⁶⁵ Sami Özçelik, "Mazlum Çoruh, Kusursuz Enerji Planı ve İsmail Şefik Aydın: Uyan Türkiye", 08 Haber, 30 Kasım 2013, (Çevrimiçi), <http://www.08haber.com/makale/yazdir.php?id=3559>, 30.04.2019.

¹⁶⁶ Erdem, a.g.e., s. 44.

tedir.¹⁶⁷ Mustafa Suphi'nin öldürülmesi, Galiyev çizgisindeki ulusal nitelikli Türkiye Komünist Partisi'nin de sonunu getirmiş olduğundan, bundan sonra Türkiye'de sol ve komünist hareketlerde Galiyevci çizgiden söz etmek mümkün olamayacaktır. Hatta bu konuda Galiyev söz konusu olduğu zaman bu isim, Türk sol hareketinin önde gelenleri tarafından "Ulusal fikirler taşıdığı gerekçesi" ile tıpkı Stalinist politikanın suçlamaları gibi "Burjuva Milliyetçiliği" ile suçlanarak, Türk solunun sert muhalefetiyle karşılaşacaktır. Bunun yanında Galiyev'in kişiliği ya da teorilerine ilişkin hiç söz edilmemiş olması da Türk solu için ayrı bir konudur.¹⁶⁸

Kemal Tahir'e göre; Galiyev'in ortadan kaldırılmasına karar verildiyse Mustafa Suphi'nin ortadan kaldırılması doğaldı. İsmet Bozdağ, Kemal Tahir'in Rusların Türkiye'ye maddi yardım yapmalarının, Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden sonra gerçekleştiğini vurgulayarak, cinayetin kimin veya kimlerin emriyle olduğunun anlaşılabilirliğini söylediğini belirtmiştir.¹⁶⁹ Aslında Mustafa Suphi'nin üzerinde Moskova'nın ve özellikle de Stalin'in fikri nettir. Stalin, Zinovyev tarafından kendisine Türkiye'de "Baş Ajanımız" şeklinde sunulan Mustafa Suphi için; "Eski bir zabıt, daima milliyetçiliğe döner, hele bu Türk veya İranlı bir zabıtse!" demiştir.¹⁷⁰ Bu söz bile başı başına Mustafa Suphi için ileride verilecek kararın ne olacağını göstermesi bakımından önemlidir. Sultan Galiyev'in Marksizm yorumunun, Büyük Rusya'yı parçalayabileceği düşüncesi, Stalin başta olmak üzere Rus Bolşeviklerini daima meşgul etmiştir. İsmet Bozdağ'ın ulaştığı sonuca göre; Sovyet yönetimi için başka hiçbir çözüm yolu aramaksızın tek çare, Rusya'nın temellerine konacak olan dinamitleri yapan Sultan Galiyev ve sekreteri Mustafa Suphi'nin ortadan kaldırılmasıdır. Mustafa Suphi ve Galiyev, Marksizm'in doğu toplumlarında, Marks'ın Batı toplumlarını göz önüne alarak düşündüğü biçimin dışında bir yöntemle uygulanması gerektiğini savunmuşlardır. Böyle bir iddianın sahibi olmak, Rusya'nın yarısından fazlasını kapsayan Türk ve Müslüman toplumların yönetimi ele geçirmek demektir.¹⁷¹ Diğer taraftan Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında devam eden diplomasi sürecinde güçlenen Galiyev, Mustafa Suphi ve Enver Paşa üçlüsünün faaliyetleri hem Sovyet hem de Türk politikası için gerçek bir tehlike halini almıştır.¹⁷²

Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal arasında bir ortak çizgi bulunamayacağı yönünde yapılan yorumlarda ise en çok dikkati çeken konu, Ekim Dev-

¹⁶⁷ Halit Kakinç, iki isim arasında varsayılan bir irtibatla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: "Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk arasında bir temas ya da etkileşim var mı? Bu konuda birçok rivayet var... Ama ne Türkiye'de ne de Kazan'da somut bir veriye rastlayamadım." (Sercan Meriç, (Çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/halit-kakinc-unutturulmayacalisilan-komunist-mirseyid-sultangaliyevi-yazdi/>, 26 Ocak 2019).

¹⁶⁸ Kaymak, a.g.e., s. 222.

¹⁶⁹ Bozdağ, Kemal Tahir'in Sohbetleri, s. 164.

¹⁷⁰ Kaymak, a.g.e., s. 212.

¹⁷¹ Bozdağ, Sovyet Marksizmi, Çin Marksizmi ve Türkiye Gerçekleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987, s. 463.

¹⁷² Kaymak, a.g.e., s. 213.

rimi ile Milli Mücadele arasında inorganik bir bağ olduğu yönündeki fikirler ve her iki hadiseyi birbiriyle özdeşleştirme çabalarının varlığıdır. Gültekin, dünyanın herhangi bir yerinde devrimci hareketten yana olup bir başka ülkede karşı olmanın mümkün olamayacağı fikrini taşımaktadır. Gültekin, ayrıca Erol Kaymak, Kemal Tahir, Hasan Basri Gürses, Fikret Başkaya, Yaşar Aksoy isimlerinin her iki devrime de karşı oldukları fikrinden hareket etmekle birlikte, Türk Kurtuluş Savaşı'ndan yana olup Ekim Devrimi'ne karşı olduğunu söylediği Ulusal dergisinin tutumunu ise tutarsızlık olarak nitelendirmektedir. Attila İlhan'ı ise her iki hareketi de savunan birisi olarak kabul ederken, onun Mustafa Kemal Atatürk ile Galiyev'in aynı çizgide olduklarını savunarak, *"olmayan bir şeyi kanıtlama çabasına düşmüş olduğunu"* ifade etmiştir.¹⁷³ Ancak Türk İstiklâl Harbi'ni ve Türk İnkılabı'nı, Ekim Devrimi gibi bir olayla irtibatlandırmak, tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Gültekin'in vardığı sonuçlar göz önüne alındığında, kendisinin ifrata düşmüş olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Gültekin'in sorunsalı, Ekim Devrimi'ni yıkmak için çalışmış olduğunu söylediği Sultan Galiyev ile Ekim Devrimi'nin başarısı için çaba göstermiş olduğunu iddia ettiği Atatürk'ü aynı çizgide göstermenin boşa bir gayret olduğudur.¹⁷⁴ Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün Ekim Devrimi'nin başarısı konusunda diplomatik ilişkilerden ve Türk dış politikasının dayandığı temel esaslardan başka neler yaptığı ve neler hissettiği konusunda mantıklı gerekçeler gösterememiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün dış Türkler konusunda diplomatik ilişkileri bozmadan hassasiyetle hareket etmiş olduğu tarihi bir hakikattir. *"Dünyada şimdiye kadar başka milletlerin birlik kurdukları ve yüzyıllarca beraberce yaşadıkları görülmüştür. Bizim kurmak istediğimiz birliğin tarihte geçmişi olan birliklerin en üstünü olmasını isteriz."*¹⁷⁵ diyen bir Atatürk'ün, Bolşevik iktidarının bekasını istediğini söylemek gibi bir çelişkiye düşülmesi, olaylara son derece dar bir açıyla bakıldığına göstergesidir. *Atatürk: Entelektüel Bir Biyografi* isimli bir çalışmaya imza atan Şükrü Hanioglu da böylesi bir çarpıtma ile ilgili olarak; *"Atatürk Bolşevizm'den hoşlanmazdı, bunu Kurtuluş Savaşı öncesinde yazdıklarından da sonrasında da izliyor ve görüyoruz"*¹⁷⁶ diyerek, Mustafa Kemal Atatürk'ün esasen pragmatist bir metodu benimsemiş olduğuna dikkat çekmiştir.

Gültekin, meseleyi anti-emperyalist mücadele çerçevesinde ele alarak yapmış olduğu başka bir yorumda ise; Mustafa Kemal Atatürk'ün hiçbir zaman emperyalistlerin safında ezilen bir ülkeye, millete veya devlete karşı yer almadığını belirtmiştir. Bunun doğru olup olmadığını tartışmak elbette yersizdir. Ancak Basmacı Hareketi'ni, İngilizlerin desteklediği veya organize ettiği yolundaki iddiadan hareketle; Sultan Galiyev'in adeta İngilizlere uşaklık etmiş olduğu yönündeki bir yorum ise pek insafli görünmemektedir. Bilinir

¹⁷³ Gültekin, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁷⁴ Gültekin, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁷⁵ Bozdağ, *Atatürk'ün Avrasya Devleti*, s. 59.

¹⁷⁶ *Habertürk*, 18 Ağustos 2012, (Çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/gundem/haber/769043-ataturku-hala-bilmiyoruz>, 30.04.2019.

ki Basmacı Hareketi, Rus boyunduruğu altında kalan Türklerin bir İstiklâl Harbi'dir. Gültekin, dünya üzerindeki devrim hareketlerini ele alarak yapmış olduğu yorumlarda, bu hareketin Rus emperyalizmine karşı bir Türk Devrim Hareketi niteliği taşımış olabileceği gerçeğini göz ardı etmektedir. Gültekin, iddiasını Mustafa Kemal Atatürk ile Sultan Galiyev'i aynı konumda göstermenin en başta Mustafa Kemal Atatürk'e karşı saygısızlık olacağı şeklinde devam ettirmiştir.¹⁷⁷ Bununla birlikte Galiyev'in Basmacı Hareketi'ne destek olduğu ve Sovyet Devrimi'ne ihanet ettiği şeklindeki yorumlara başka açıdan da bakmak gerekmektedir. Galiyev, Basmacı Hareketi ve Zeki Velidi Togan ile ilişkisinin sadece bu hareketin, İngilizlerin Ekim Devrimi'ne vereceği zararı engellemek için olduğunu söylemektedir. Kendi savunmasında da Togan'ı neredeyse Bolşeviklerle işbirliği yapmaya ikna ettiğini ancak Togan'ın son anda bu işbirliğinden vazgeçtiğinden bahsetmektedir.¹⁷⁸ Elbette Galiyev'in bu hareketinin, Rus komünistlerine karşı bir taktik olup olmadığı da tartışılabilir.

Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal arasındaki bir karşılaştırmanın mümkün olamayacağı yönündeki başka bir görüş, Duman'ın "*Kemalist Söylem ile Marksist öğretisi ve Komünist ideoloji arasında*" sıkıştığını söylediği¹⁷⁹ Teori Dergisi çevresinden gelmiştir. Veysel Yıldız, Sultan Galiyev-Mustafa Kemal yakınlaştırmasını rasyonellik ve hayalperestlik bağlamında ele almıştır. Sonuç olarak da illaki bir yakınlık kurulmak isteniyorsa Mustafa Kemal'e yakın olan; "*Turan Sosyalizmi hayali peşindeki Galiyev'in değil; Ekim Devrimi hazırlıklarına girişen ve emperyalist kuşatmaya karşı Tatar işçilerinin mücadelesini örgütleyen Galiyev'in kabul edilmesi gerektiğini*" belirtmiştir.¹⁸⁰ Gün Zileli de Aydınlikçılar'ın Galiyev konusunda Attila İlhan kadar samimi bir coşku içinde olmadıklarından bahsetmiştir. Zileli, Aydınlikçılar'ın bir yandan Attila İlhan'dan ve Türkçüler'den bol bol alıntı yapma yoluna giderlerken bir yandan da Teori dergilerinde saflarını daha soğuk kanlı bir dille bilgilendirmeyi tercih ettiklerini ifade etmiştir.¹⁸¹

Sonuç itibariyle Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk arasında olası bir bağı savunanlarla, bu bağın bir hayal ürünü ve zorlama bir fikir olacağını iddia edenlerin net olarak bir kanıya vardıkları pek söylenemez. Galiyev ile Mustafa Kemal Atatürk arasında benzer kabul edilen yönlerin de farklılıkların da durum ve şartlara göre değişkenlik gösterdiği; bu yönüyle her iki lideri birbiriyle örtüşürmenin veya ayırıştırmanın boşuna bir çaba olduğu ve her ikisinin de ayrı olarak ele alınması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

*"Vatan; ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan
Vatan; büyük ve müebbet bir ülkedir; Turan."*

¹⁷⁷ Gültekin, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁷⁸ Erdem, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁷⁹ Duman, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁸⁰ *A.y.*

¹⁸¹ Zileli, "a.g.m.", s. 143.

Yukarıda Ziya Gökalp'in dizelerine yansımış olduğu üzere Turan tabiri, aslında somut şekilde sınırlarını çizmenin oldukça zor olduğu büyük Türk Dünyası'nı ifade etmektedir. Bu coğrafya, asırlar boyunca Çarlık Rejimi'nin baskı ve asimilasyon politikalarıyla tarumar edilmiştir. Türk Dünyası'nın içinde bulunduğu vahim şartlar, bu coğrafyada hayatta kalma mücadelesi veren Türkleri, çeşitli şekillerde kurtuluş çareleri aramaya sevk etmiştir.

Çarlık Rejimi'nin yıkılma sürecinde, Türk aydınlarının yoğun bir şekilde siyasî yaşamda yer almaya başladığı ve rejimin karşısında baş gösteren devrim hareketlerinde bizzat rol oynadığı bilinmektedir. Türkistan genelinde Kazan, Türk aydınlarının yetiştiği önemli bir merkez olma özelliğiyle karşımıza gelmektedir. Bu gerçeklik, Ruslar nezdinde de geçerli olmuş ve Kazan, İslam'ın ve Türklüğün bir merkezi olarak değerlendirilmiştir.

Türkistan'ın 20. yüzyıldaki istiklâl ve istikbâl mücadelesindeki isimlerinden birisi de Mirseyid Sultan Galiyev'dir. Galiyev, 1917 Bolşevik İhtilâli'nin Lenin, Stalin ve Troçki'den sonra dördüncü önemli ismi olarak bilinmektedir. Kendisinin, Bolşevik Partisi'ne girme ve mücadelesini bu partide sürdürme süreci oldukça zor şartlarda geçmiş ve ideallerini gerçekleştirme yolunda sarf ettiği eylemler, trajik bir şekilde sonunu hazırlamıştır. Galiyev'in dramatik serencamının, geniş perspektifte incelendiğinde tesadüflerden ibaret olmadığı, esasen Galiyev'in inandığı dava uğruna kendisini feda etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de uzun yıllar boyunca Türkistan ve Türk Dünyası'nın ihmâl edilmiş olduğu maalesef acı bir gerçektir. Bu ihmâlde, elbette Sovyet politikaları da etkili olmuştur. Türkiye'de Türkistan ile ilgili değerlendirmelere gidildiğinde, iki tehlikeli unsurun önümüzde engel oluşturduğunu görmekteyiz. Birincisi; Türkiye'nin taşımış olduğu dış politika hassasiyetinden dolayı takındığı resmî söylem, diğeri ise Türkistan ile ilgili söz söyleyen çoğu kişinin bir şekilde ideolojik saplantılardan uzaklaşmamasıdır. Her iki durumda da olay ve kişileri olduğu şekilde kabul etmek ve aktarmak konusunda sıkıntı yaşanmakta, böylece subjektivite çıkmazına sürüklenilmektedir. Bu yaklaşımın ise Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında kurulması düşünülen tarihî ve kültürel bağı zora soktuğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de uzun yıllar boyunca göz ardı edilen ve hâlâ bazı endişelerden dolayı isminin anılmaktan imtina edildiği Sultan Galiyev olayı, maalesef yukarıda vurguladığımız çekincelere kurban edilmiştir. Sanki 12 Eylül'ün hassasiyeti devam eder şekilde Galiyev'in, adı anıldığı takdirde kimilerini *Komünist*, kimilerini *Turanca* yapacağı gibi bir endişenin taşındığı düşünülebilir. Son zamanlarda Türkiye'de genç nüfusun bir bölümünün, kendisine Atlantik ötelere bir kahraman bulması karşısında; Sultan Galiyev, İsmail Gaspralı, Osman Batur gibi isimlerden bihaber yetişmesi son derece üzücü bir durumdur.

İdeolojik ve siyasî çekincelerden dolayı Sultan Galiyev olayına temkinli yaklaşılması bir yana, Galiyev'in düşünce dünyasının ve mücadelesinin salt bir kalıba yerleştirilmeye çalışılması da ayrı bir konudur. Bu paradoks Türki-

ye'de Galiyev'in, bu çalışmada da değinildiği üzere uzun yıllar boyunca "sağcılar için solcu, solcular için sağcı" olarak algılanmasına sebep olmuştur. Algidaki bu problem, dış politikada güdülen hassas dengelerin de araya girmesiyle oldukça girift bir hal almıştır. Öyle ki; Türkiye'den bakıldığında Sultan Galiyev olayı neredeyse Rusya, Osman Batur ismine yaklaşım ise Çin ile olan ilişkilerin parametrelerine bağlı olarak belirlenmektedir. Konunun resmiyetteki boyutu kısaca bu şekilde özetlenebilir. Fikir çevrelerinde ise algılama daha farklı dinamiklerle açıklanabilmektedir. Mesela *Soldaki* algı problemi ve konu üzerindeki ihtilâflar bir yana, Türkiye *Sağında* Sultan Galiyev olayına çoğunlukla bigâne kalınması ise Türk Milliyetçiliğinin kendi içerisinde çözümlenmesi gereken hassas bir konu olarak durmaktadır. Son yıllarda Türkiye'de Türk milliyetçileri arasında gerek yazımda gerek söylemde Sultan Galiyev isminin anılması, Türk Milliyetçiliği'nin önünde duran fikir bariyerlerini kendi eliyle kaldırmasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Sultan Galiyev olayı üzerindeki çekinceler sadece Türkiye'deki fikir çevreleri için geçerli değildir. Bu çalışmanın bildiri olarak sunulduğu kongreye iştirak etmiş Türk Cumhuriyetleri'nden çoğu bilim insanının Sultan Galiyev isminden adeta ürkmesi, konunun ne derece komplike bir hale getirilmiş olduğunun açık göstergeleridir ve bu, son derece üzüntü ile kaygı verici bir durumdur. Bunda Sovyet politikalarının tesiri elbette göz ardı edilmemelidir ancak bağımsızlıklarını kazanmış olan Türk Cumhuriyetleri'nde bile hâlâ bu endişenin çoğunlukla devam ettiği aşıkârdır.

Sultan Galiyev'in ortaya koymuş olduğu şekliyle *Mazlum Milletler* kavramı, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasında öncelik kazanırsa, Türkistan ile kurulması ve devam ettirilmesi arzu edilen tarihi, kültürel, sosyal birlikteliğin adının *Turan* olması kaçınılmazdır. Bu fikir, elbette tarih içinde olduğu gibi günümüzde de yayılmacı bir politikayı gerekli kılmamaktadır. Zaten böyle bir politikanın dünya gerçekleriyle bağdaşmayacağı herkesin malumudur. Söz konusu birlikteliğin, tarih ve kültür birlikteliği perspektifinde algılanması gerekmektedir. Bu yaklaşımın benimsenmesiyle birlikte Sultan Galiyev olayının da gizeminden kurtarılarak bir hakikat halini alması sağlanacaktır. Galiyev Kuramı'nın 21. yüzyıla uyarlanıp uyarlanamayacağı sorusundan daha önce, onun Türkistan ve Türk Milleti için ne anlam ifade ettiği hakkaniyetle belirtmeli ve Türk Gençliği nezdinde tanınması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

"Mustafa Suphi Üzerine İki Belge", *Ant Dergisi*, Sayı: 182/9, Ocak 1971.

AÇA, Mehmet: "Misyoner Şarkiyatçı İl'minskiy'in Çarlık Rusyası'nın Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma Politikalarındaki Yeri", *Yeni Türkiye*, Sayı: 55, Yıl: 9, Kasım-Aralık 2013.

ANDERSON, Benedict: *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayıncılık, İstanbul 1993.

AYDEMİR, Şevket Süreyya: *İnkılâp ve Kadro*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

BAYRAKTAR, Bayram: “Turar Riskulov, Sultan Galiyev ve Mustafa Kemal Atatürk'te Türk Dünyası Ülküsü”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: VIII, Kış/Winter 2008.

BENİĞİSEN A. - QUELQUEJAY C.L.: *Sultan Galiyev-Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası*, Çev. Erden Akbulut - T. Ahmet Şensılay, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1995.

BORAK, Sadi: *Atatürk: Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Kırmızı Beyaz Yay., Ankara 2004.

BOZDAĞ, İsmet: *Atatürk'ün Avrasya Devleti*, Tekin Yay., İstanbul 1999.

_____ : *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, Bilgi Yay., Ankara 1980.

_____ : *Sovyet Marksizmi, Çin Marksizmi ve Türkiye Gerçekleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

CİHANGİR, Erol: “3. Dünya, Millî Komünizm ve Sultan Galiyev”, *Yeni Türkiye*, Sayı: 15, Yıl: 3, Mayıs-Haziran 1997.

_____ : *Sultan Galiyev Davası*, Çev. Arif Acaloğlu, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006.

ÇAKIRCA, Ayşe: “Bir Sosyalist Düşünür Olarak Mirsaid Sultan Galiyev”, *KHUKA (Kamu Hukuku Arşivi)*, Sayı: 1-62, Yıl: 9, Mart 2006.

D'ENCAUSSE, Helene Carrere, SCHRAM, Stuart: *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, Çev. Sevil Avcıoğlu - Adil Aşcıoğlu, Yön Yay., İstanbul 1966.

DUMAN, Oğuz Şaban: “Sultan Galiyev'de Medeniyet Tartışmaları, Milliyetçilik, Sosyalizm ve Din, *İslamiyat*, Sayı: 2, Cilt: 5, Nisan-Haziran 2002.

_____ : *Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1999.

EKİNCİ, Necdet: “Türkçü-Turanlı Bir Komünist: Sultan Galiyev”, *Yeni Türkiye -Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı-*, Sayı: 46, Yıl: 8, Temmuz-Ağustos 2002.

ERDEM, Özgür: *Sultan Galiyev: Bütün Eserleri*, İleri Yay., İstanbul 2006.

GÜLTEKİN, Mehmet Bedri: *Sultan Galiyev Eleştirisi*, Kaynak Yay., İstanbul 1999.

GÜRBÜZ, Cazım: *Atatürk Ekonomi ve Milliyetçilik*, Nergiz Yay., İstanbul 2017.

GÜRSES, Hasan Basri: *Sosyalist Turan ve Doğu Birliği -Sultan Galiyev-*, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1998.

İLHAN, Attila: “Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine”, *Ulusal*, Sayı: 4, 1997.

_____ : *Hangi Atatürk?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

_____ : *Sosyalizm Asıl Şimdi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1995.

_____ : *Sultan Galiyef: Avrasya'da Dolaşan Hayalet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005.

KAKINÇ, Halit: “Sultan Galiyev Efsanesi Diriliyor”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 50, Cilt: 9, Şubat 1998.

_____ : *Kızıl Turan-Sultangaliyev*, Wizart Edutainment, İstanbul 2017.

_____ : *Sultangaliyev ve Millî Komünizm*, Bulut Yay., İstanbul 2003.

KARAÇAY, Oğuz: “Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları”, *Töre*, Sayı: 171-172.

KAYMAK, Erol: “Türk Dünyası Tarihinin Ardılları ve Sultan Galiyev”, *Türkistan*, Sayı: 12, Yıl: 3, 1990.

_____ : *Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı*, İrfan Yayınevi, İstanbul 2000.

MERİÇ, Cemil: *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yay., İstanbul 2004.

MUHAMMEDİ, Renad: *Sırat Köprüsü: Sultan Galiyev*, Türkçe’ye Akt. Mustafa Öner, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1993.

PEKMEZCİ, Sultan: “Sultan Galiyev”, *Türkistan*, Sayı: 5, Yıl: 2, 1989.

ROY, Oliver: *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yay., İstanbul 2009.

SAYILGAN, Aclan: *Ansiklopedik Marksist Sözlük*, Otağ Yay., İstanbul 1976.

_____ : *SSCB ve Sultan Galiyev*, Mars Matbaası, Ankara 1966.

STALİN, Joseph: *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, Çev. Muzafer Erdost, Sol Yay., Ankara 1994.

TELLAL, Erel: “Mirsaid Sultan Galiyev”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 56, Ocak-Mart 2001.

YAMAUCHİ, Masayuki: *Sultan Galiyev, İslam Dünyası ve Rusya*, Bağlam Yay., İstanbul 1998.

YETKİN, Çetin: *Türkiye’de Sol’daki Bölünmeler*, Toplum Yay., İstanbul 1970.

TOGAN, Zeki Velidi: *Hatıralar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1999.

ZİLELİ, Gün: “Galiyev Üzerinde El Sıkışmak”, *Birikim*, Sayı: 111-112, Temmuz-Ağustos 1998.

İnternet Kaynakları

<https://www.altayli.net>,
<https://www.sozcu.com.tr>,
<https://odatu.com>,
<https://www.aydinlik.com.tr>,
<http://www.hurriyet.com.tr>,
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr>,
<https://www.ntv.com.tr>,
<https://issuu.com>,
<http://www.gazetevatan.com>,
<https://www.murekkephaber.com>,
<https://www.yenisafak.com>,
<http://www.bursadabugun.com>,
<https://www.sabah.com.tr>,
<http://www.cumhuriyet.com.tr>,
<https://www.aksam.com.tr>,
<http://www.08haber.com>,
<https://www.haberturk.com>.